

Erdődy Gábor

AZ 1830-AS FORRADALOM UTÁNI BELGIUMI HELYZET A PESTI HIRLAP TÜKRÉBEN (1841–1848)

Az 1841. január 2-án, Kossuth Lajos szerkesztésében útjára bocsátott *Pesti Hirlap* a formálódó liberális ellenzék fórumaként meghatározó szerepet játszott a polgári átalakulás és a nemzeti önrendelkezés, azaz a nemzeti polgárosodás programjának megfogalmazásában.

A hetenként kétszer megjelenő, rövid idő alatt hatalmas népszerűsége szert tett orgánum a politikai sajtó megszületésével új fejezetet nyitott a magyar sajtó történetében. A nemzet önmegismertetésére irányuló törekvés jegyében stratégiai funkciót töltött be a külföldi hírekről beszámoló, Stuller Ferenc által gondozott rovata, amely a nemzetközi fejlemények megalapozott ismeretéről tanúskodva nem csupán a polgári társadalmak működéséről adott képet olvasóinak, de olyan üzenetek megfogalmazására is teret nyitott, amelyek közlését magyar és birodalmi vonatkozásban a cenzúra nem tette lehetővé. A pozitív külföldi példák gazdag tárházának megjelenítése pedig olyan tükröt tartott az olvasó elé, amelynek fényében növekvő és hiteles hangsúlyt kapott a hazai feudális viszonyok kérlelhetetlen bírálata.

Az aktuális híryanag összeállítása során Stuller elsősorban a nyugat-európai hírlapokból válogatott (például *Augsburger Allgemeine Zeitung*, *Wiener Zeitung*, *Journal des Débats*). A Pesti Hirlap vezércikkei, értekezései és más írásai ugyanakkor visszatérően felidéztek és értelmezték az euroatlanti progresszió kiemelkedő képviselőinek – többek között Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, George Washington, Jeremy Bentham, Adam Smith, Edmund Burke, Robert Peel, Daniel O’Connel, Emmanuel Joseph Sieyès abbé, Charles-Louis Montesquieu, Alphonse de Lamartine – történelmi szerepét és eszméit, valamint a vormärzi német és az európai liberalizmus legfontosabb alpmunkájának tekintett, a Karl von Rotteck és Karl Theodor Welcker által szerkesztett Staatslexikont.¹

A hosszabb és alaposabb előkészületek nélkül 1841-ben repülőrajttal útjára indított *Pesti Hirlap* szerkesztői számára kezdetben nem állt rendelkezésre optimális mennyiségű és minőségű híryanag a megyei és a városi törvényhatóságok mindennapi működéséről, így az első hónapokban a külföldi rovat különösen

¹ *Kosáry Domokos*: Kossuth Lajos a reformkorban. 2. bővített kiadás. Bp. 2002. 210–215.; *Varga János*: Keresztútzben a Pesti Hirlap. Az ellenzéki és a középútas liberalizmus elválása 1841–42-ben. Bp. 1983. 24–26.; *Szabad György*: Kossuth politikai pályája. Ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Bp. 1977. 49–52.

hangsúlyos helyet foglalt el a lap szerkezetében. Az érdeklődés fókuszában a követendő mintaként ábrázolt „Éjszakamerika” és „Angolhon” állt, de jelentős figyelemben részesült „Franczhon”, „Spanyolhon”, „Némethon,” „Poroszhon”, „Ausztria” és „Törökország” is. Kiemelt fejcímmel ellátott külön rovatként Belgium ritkán jelent meg, a rá vonatkozó hírekre elsősorban a Külföldi Napló fejezetben bukkanhatott az érdeklődő. A szerkesztői munkálatok kibontakozása eredményeként a későbbiekben a belpolitika kérdéseivel foglalkozó fejezetekhez képest a nemzetközi fejleményekről tájékoztató részek az arányosítás jegyében visszaszorultak ugyan, mindez azonban nem zavarta meg a belgiumi változásokról beszámoló hírek folyamatosságát.

Mínt hogy az alapfokú oktatásban a katolikus egyház érvényesülő domináns pozíciójának, valamint a Leuveni Katolikus Egyetem újraindításának kérdésében 1840–1841-ben kibontakozó, érzelmileg túlfűtött és permanens kormányzati válságot előidéző heves belpolitikai viták mérséklődtek, továbbá a komoly belga külkereskedelmi sikerek realizálódásához kötődő felfokozott aktivitás csökkent, 1842-t követően a *Pesti Hirlap* Belgium iránti érdeklődése visszaesett. A dél-németalföldi fejlemények nem képezték a magyarországi napi közbeszéd, a közgondolkodás részét, a róluk közölt híryanag mennyisége elmaradt a Svájcról, Spanyolországról, Ausztriáról, Törökországról, Írországról, Görögországról vagy akár Svédországról, illetve Portugáliáról megjelent közleményekétől. A hírszerkesztők figyelme – érthetően – főként a nemzetközi konfliktusokban érintett országokra fókuszált. Jelentős mértékben megcsappant a hírszolgáltatás az 1843–1844. évi magyar országgyűlés előkészületeinek időszakában, majd annak megnyitását követően. A diétára koncentráló érdeklődés árnyékában 1844-ben Belgium szinte teljesen eltűnt a hírlap hasábjairól, s csupán néhány véletlenszerűnek tűnő összefüggésben említették meg.

A *Pesti Hirlap* élén 1844. július 1-jén lezajlott szerkesztőváltás jelentős mértékben megváltoztatta az újság karakterét, ami a külföldi rovat tartalmát is messzemenően befolyásolta. Az immár Szalay László által irányított orgánus nemzetközi érdeklődésének középpontjába egyértelműen Franciaország került, melynek túlsúlya akadályozta a kiegyensúlyozott tájékoztatást. A párizsi parlamenti vitákról rendszeresen többoldalas ismertetés jelent meg, miközben más országok szinte eltűntek a hasábjairól. A francia dominanciájú francia–angol tengely érvényesülése mellett az Egyesült Államok teljesen elveszítette korábbi központi pozícióját, más országokról szóló információk olykor csak esetlegesen álltak rendelkezésre. Belgiumra irányuló speciális érdeklődés nem mutatkozott, a dél-németalföldi állam jelenléte elmaradt többek között Németországtól, Poroszországtól, Ausztriától, Spanyolországtól, Svájcától, de esetenként még Svédországtól is. A *Pesti Hirlap* külföldi híradásait 1845-ben továbbra is a nyomasztó francia túlsúly, a kiegyensúlyozott tájékoztatásra

való törekvés hiánya határozta meg. Belgium első érdemi megjelenésére csaknem féléves szünetet követően, a szerkesztői székben Szalayt felváltó Csengery Antal július 1-jei hivatalba lépését néhány nappal megelőzően került sor. Az érdeklődés felélénkülését a belgiumi belpolitikai bonyodalmak újrajelentkezése: a Nothomb-kormány lemondása, a belgiumi parlamenti választások előkészületei, majd az elhúzó kormányválság váltotta ki.

Az 1846. év a külföldi híreket tolmácsoló rovat szerkesztésében érzékelhető elmozdulást hozott a kiegyensúlyozott tájékoztatás irányába. Bár továbbra is egyértelműen a francia dominancia érvényesült, rendszeressé váltak az angliai történeésekről olvasható közlemények, a német térség (Németország, Poroszország, Ausztria) pedig csatlakozott a hírekben kiemelten kezelt régiók élvonalához. A nemzetközi kisugárzású helyi konfliktusokra való tekintettel ugyancsak megkülönböztetett érdeklődés nyilvánult meg Itália, Svájc és a lengyel térség iránt, miközben Belgium csupán a háttér alkotóelemét képezte. Az 1847-ben megjelenő híradások középpontjában a spanyol uralkodó házasságának kérdése, az angol–francia versenyfutás kiéleződése, Poroszország rohamos megerősödése és az európai nagyhatalmak élményéhez történő felzárkózása állt, a külföldi rovat szerkesztésében állandósult a francia–angol–spanyol–német hírtengely. Mindeközben folyamatosan jelentek meg a legfrissebb információk az itáliai forradalmi helyzet érlelődéséről és a svájci polgárháború fordulatairól.

A *Pesti Hírlap* első két évfolyamát vizsgáló, 1980-ban megjelent tanulmányában Urbán Aladár gondosan rekonstruálta és elemezte a magyar liberális politikai elit külpolitikai érdeklődésének és gondolkodásának középpontjában elhelyezkedő három vezető nagyhatalom által képviselt modellt értelmező írásokat: az angol, a francia és az amerikai út lényegét és természetét sokoldalúan ábrázoló, azok magyar szempontból is hasznosítható pozitívumaira és ellentmondásaira rámutató cikkeket, tanulmányokat.² Ismeretes ugyanakkor, hogy a magyar politikai elit nemzetközi tájékozódására, a liberális ellenzéki gondolkodás alakulására jelentős hatást gyakorolt a korabeli belgiumi fejlődés is, a belga modell közvetlenül befolyásolta az 1848. évi áprilisi törvények több paragrafusának megalkotását.³ Az 1830–1831-ben megszületett s ezzel az 1815-ben megalkotott Szent Szövetségi rendszert lényeges stratégiai pontján korrigáló független államot a kortársak Európa-szerte

² Urbán Aladár: Reformtörekvések és történelmi tanulságok. Az alkotmányos fejlődés korabeli eredményei és a politikai publicisztika kezdetei Magyarországon, 1841–1842. Századok 114. (1980) 26–49.

³ Kaas Albert: Az alkotmányos fejlődés tényezői. Bp. 1926. 5., 120–121., Nagy Miklós: Ghyczy Kálmán, mint nádori ítélőmester. Budapesti Szemle 219. kötet (1930) 17–22.; Károlyi Árpád: Az 1848-diki pozsonyi törvények az udvar előtt. Bp. 1936. 57.; Erdődy Gábor: „Szabadságot mindenben és mindenkinek.” A belga alkotmányos rendszer létrejötte és működése 1831–1848. Bp. 2006. 124.; Szigeti István: „Hazámnak hasznos polgára kívánok lenni.” Ghyczy Kálmán élete és politikai pályája (1808–1888). Bp. 2012. 97–98.

a modernizáció, a liberális – alkotmányos – parlamentáris monarchia mintaállamának tekintették. Az 1831. február 7-én elfogadott, a modern kereszténydemokrácia szerves történelmi előzményét képező belga liberális-katolikus alkotmány a korabeli Európa legprogresszívebb rendszerét alapozta meg, amelyre a nagyhatalmi politika alakítói is elismeréssel tekintettek, s amely megkülönböztetett pozíciót biztosított Brüsszel számára a kontinens arculatának alakításában.⁴

A „belga csoda” kiteljesedésében kulcsfontosságú jelentőséggel bírt az alkotmányos rendszer kibontakoztatásának 1834–1839 közötti időszaka, az 1831. évi alkotmánnyal megalkotott keretrendszer, az úgynevezett „nagy organikus törvényekkel” történő megtöltése, kiteljesítése (1836: községi törvény, tartományi törvény; 1835: a felsőfokú oktatás szabályozása, továbbá postai, esküdtszéki, hadseregbeli reformok).⁵ A modern és kiegyensúlyozott, alkotmányos monarchikus szisztéma kiépítésének történelmi munkálatait az 1834 augusztusában kinevezett, a limburgi katolikus Barthélemy de Theux báró irányítása alatt álló liberális–katolikus vegyes minisztérium végezte el. A modern belga nemzet megszületését (az 1830. évi forradalmat és az 1831. évi alkotmányt) közvetlenül előkészítő, a liberális és a katolikus értékek szintézisét megalkotó belga unionizmus⁶ működtetésében nélkülözhetetlen szerepet játszott Mechelen/Malines érseke, Engelbert Sterckx bíboros. A Mecheleni Iskola atyja a modern szabadságjogokból profitáló katolikus egyház modelljének egyik megteremtőjeként s az értelmes önmérséklet híveként a radikális ultramontán, illetve antiklerikális irányzatokat, továbbá Félicité Lamennais abbé demokratikus–szociális katolicizmusát egyaránt elutasította, és sikeres lépéseket tett a liberális intézmények katolizálása Montalembert-i programjának megvalósítása útján.⁷

A rendszer prosperálásának hátterét a gazdaság látványos fejlődése biztosította, melynek eredményeként Belgium a kontinens legaktívabb és leggazdagabb nemzetei sorában, annak legerősebben iparosodott régiójává lépett elő.⁸

⁴ *Urbán Aladár*: Európa a forradalom forgószeleiben 1848–1849. Bp. 1970. 26.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek.” i. m. 122–135.

⁵ *Georges Henry Dumont*: Histoire des belges III. Bruxelles 1956. 57.; *Henri Pirenne*: Histoire de Belgique des origines a nos jours IV. Bruxelles 1900. 65.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek.” i. m. 190–191.

⁶ *Erdődy Gábor*: A belga liberális-katolikus unionizmus (1825–1848). Egyháztörténeti Szemle 10. (2009) 100–112.

⁷ *G. Guyot de Mishaegen*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884. Bruxelles 1946. 60–61., 100.; Biographie Nationale I–XLIV. Bruxelles 1866–1986. (a továbbiakban: Biographie Nationale) XXIV. 772–776.; Handbuch der Kirchengeschichte. Hrsg. Hubert Jedin. Freiburg 1971. 361.; *Alois Simon*: Le Parti Catholique Belge 1850–1945. Bruxelles 1958. 48.

⁸ *Marie-Thérèse Bitsch*: Histoire de la Belgique. Hatier 1992. 101.; *Jean Dhondt*: Histoire de la Belgique. Paris 1968. 97.; *Dieter Langewiesche*: Europa zwischen Restauration und Revolution 1815–1849.

S bár az 1830-as évek sikerei közepette az unionizmus működési zavarai is jelentkeztek: a liberális (mérsékelt unionista, progresszív, radikális antiklerikális) és a katolikus (ultramontán, liberális–katolikus unionista, demokratikus–szociális) irányzatok egymással szembeni és egymás közötti rivalizálása is többször felbukkant, a politikai légkört mindenekelőtt a konszenzus keresése, a tolerancia érvényesülése, a stabilizálódás és a prosperálás határozta meg.⁹

A kiteljesedés komplex folyamatát a belga külpolitika hatalmas sikere, az 1839. április 19-én életbe léptetett 26 cikkelyes londoni szerződés zárta le, amely az 1831. évi alkotmány nemzetközi megerősítéseként konszolidálta a független Belgium európai helyzetét, a neutralitás alapján és nagyhatalmi garanciával megteremtett stabil nemzetközi jogi állását. A drámai belső viták közepette elfogadott, érzékeny területi veszteségeket is magába foglaló rendezés eredményeként Belgium a kontinentális status quo fontos része, az európai pragmatikus politizálás egyik legfontosabb eleme lett, melynek elérésében a nemzetközi kompromisszumkényszer megkerülhetetlen adottságát józanul felismerő és érvényre juttató I. Lipót király és Joseph Lebeau játszottak történelmi szerepet.¹⁰

Alábbi esettanulmány azt mutatja be, hogy mennyire ismerték a *Pesti Hírlap* szerkesztői az 1840-es évek dél-németalföldi változásait, mely hírekről tartották fontosnak olvasóikat informálni, hogyan értékelték a belpolitikai fordulatokat, továbbá a belga külpolitikai, külkereskedelmi törekvések eredményeit.

A belgiumi belpolitikai fejlődés alakulásának fő kérdései

A liberális–katolikus rivalizálás felerősödése, a kormányzati stabilitás átmeneti zavarai

A belga alkotmányos rendszer konszolidációját kiteljesítő, 1839. április 19-én életbe léptetett londoni szerződés megfelelő garanciákat tartalmazott a külső fenyegetés elhárítására, ugyanakkor megszüntette a patrióta együttműködés belső kényszerét is. 1839-et követően felgyorsult a belső ellentétek felerősödése, megindult az unionizmust gyengítő, a bipolarizáció irányába mutató belpolitikai

München 1985. 15–16., 22., 33., 35.

⁹ *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884. i. m. 61.; *Dumont, G. H.*: Histoire des belges III. i. m. 69–70.; *Egon César Corti*: Leopold I. von Belgien. Wien–Leipzig–München 1922. 18., 66.

¹⁰ *Théodore Juste*: Histoire du Congrès National de Belgique, ou de la fondation de la monarchie belge I.. Bruxelles 1850. 124–125.; *Dumont, G. H.*: Histoire des belges III. i. m. 32., 37–39.; *Diószegi István*: A hatalmi politika másfél évszázada. Bp. 1994. 78–80.; *Louis de Licherweldé*: Léopold Ier et la fondation de la Belgique contemporaine. Bruxelles 1929. 19.

átrendeződés folyamata. Új katolikus és liberális szervezetek jöttek létre az immár a konfrontációtól sem elhatárolódó rivális alternatívák képviselőiben. A kiéleződő vita középpontjában egyház és állam szétválasztásának, az egyház társadalmi és közéleti szerepvállalásának kérdései álltak.¹¹

A liberálisok a szerintük az unionizmust létében fenyegető de Theux-kormányt visszatérően a püspöki kar kiszolgálójának tekintették, s a szerintük a gyakorlatban eltorzított 1831-es elvek helyreállítását szolgáló korrekciót szorgalmazták. Miközben Paul Deveaux, Joseph Lebeau, Charles Rogier, Jean Baptist Nothomb a status quót őrző pragmatikus unionizmus jegyében politizált, formálódott a mérsékelt és progresszív liberálisok koalíciója, a lamennais-i értékeket képviselő demokratikus katolicizmus elvi támogatásával. A támadások kereszttüzébe került de Theux 1840 márciusában beadta lemondását, majd április 18-án Joseph Lebeau vezetésével és Charles Rogier részvételével homogén liberális kormány alakult, ami egyértelműen a progresszívek támogatásával rendelkező mérsékelt liberálisok sikerét jelentette.¹²

A vegyes minisztériumot felváltó, a képviselőházban csupán tízfős többséget számláló új kormányzati formáció távolról sem rendelkezett a stabil kormányzáshoz szükséges alapokkal. A *Pesti Hirlap*ban 1841. március 6-án megjelent értékelés arra hívta fel a figyelmet, hogy a több irányból szorongatott Lebeau-kabinet pozíciója a képviselők kamarájában meglehetősen ingatag, s nem zárta ki azt sem, hogy a bizalomdeficittől szenvedő s az ellenzéki támadások középpontjában álló miniszterek hamarosan kénytelenek lesznek tárcájuktól megválni.¹³ Egy két héttel későbbi híradás a gyengeség újabb megnyilvánulásaként számolt be arról, hogy a képviselőház minimális többséggel, mindössze 43–39 arányban fogadta el a költségvetést. A kritikus helyzet előidézői között mindenekelőtt az „elhatározott ellenzékpártot” (radikális liberálisokat) nevesítette, amelynek programjából a vallásoktatásnak az iskolákból történő kiszorítására irányuló törekvést emelte ki. Utalt továbbá a Leuveni Katolikus Egyetem kérdésében újra kiéleződő vitára, melynek során „a szabadszellemű lapok megtámadják azon indítványt, mely e catholicus főiskola teljes megalapozását tárgyalja”.¹⁴

¹¹ *Bitsch, M.-T.*: Histoire de la Belgique i. m. 123–125.; *Lichterwelde, L.*: Léopold Ier et la fondation de la Belgique contemporaine i. m. 218.; *Handbuch der Kirchengeschichte* i. m. 365.

¹² *Henri Haag*: Les origines du catholicisme libéral en Belgique (1789–1839). Louvain 1950. 230., 235., 239.; *Simon, A.*: Le Parti Catholique Belge 1850–1945 i. m. 141.; *Lamberts, Emiel*: La démocratie chrétienne en Belgique et aux Pays-Bas. In: *Christliche Demokratie im zusammenwachsenden Europa*. Hrsg. Günter Buchstab – Rudolf Uertz. Freiburg 2004. 144.; *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 1946., 58.; *Biographie Nationale* XI. 515., XIX. 726.

¹³ *Belgium*. *Pesti Hirlap*, 1841. Tavaszoló (március) 6. 153., vö. *Simon, A.*: Le Parti Catholique Belge 1850–1945 i. m. 74.; *Lichterwelde, L.*: Léopold Ier et la fondation de la Belgique contemporaine i. m. 225–226.

¹⁴ *Külföldi Napló*. *Pesti Hirlap*, 1841. Tavaszoló (március) 20. 188.

A Leuveni Katolikus Egyetem Engelbert Sterckx bíboros által is támogatott újra megnyitásával kapcsolatosan felszínre törő ellentétek gyökerei 1834-ig vezethetők vissza, amikor is a belga püspöki kar június 10-én bejelentett kezdeményezése az eltérő szándékok összeütközését vonta maga után. A főpapok Róma támogatásában reménykedő többsége ugyanis nem titkolta, hogy terveik megvalósításától a katolikus politizálás erős intézményének létrehozását, a magas színvonalú katolikus elitképzés megvalósítását remélte. A Vatikán és belgiumi szövetségesei ugyanakkor attól tartottak, hogy az intézmény a liberális katolicizmus fellegváraként fog működni, s a progresszív liberális Pierre François Xavier de Ram rektori ki nevezése, valamint a Lamennais-hívő professzorok tervezett meghívása fokozta félelmüket. Ram 1835-ben benyújtott törvényjavaslata közvagyon alapítását, az épületek örökösökre történő átruházását, a stabil anyagi háttér megteremtésének érdekében adományok és hagyatékok gyűjtésének elindítását kezdeményezte, a kieléződött helyzetben Sterckx bíborossal egyeztető de Theux azonban taktikai megfontolásokból a törvényjavaslat visszatartása mellett döntött.¹⁵

Az önálló jogi személyiség attribútumaival felruházott katolikus egyetem engedélyezése körüli vita 1841. február 28-án újult ki, amikor Tournai és Namur püspöke (François Dubus, illetve Jean-Baptiste Brabant) a püspöki kar korábbi törvénytervezete aktualizált változatának benyújtását kezdeményezte. Az egyházi befolyás megerősödésétől tartó, az indulatokat felkorbácsoló élénk liberális tiltakozás következtében azonban I. Lipót és Sterckx bíboros a kormány bukásának elkerülése érdekében a javaslat visszavonását támogatta. Az 1842. február 15-én bejelentett visszalépést követően a katolikus egyetem 1911-ig kénytelen volt várni a végleges megoldásra, ami azonban nem akadályozta meg abban, hogy korszerű modern felsőoktatási intézménnyé épüljön ki.¹⁶

A permanenssé váló kormányzati válság állomásait a *Pesti Hirlap* folyamatosan nyomon követte. Az 1841. március 27-ei értékelése szerint „A belga követkamarai közelebbi vitások óta a ministerium helyzete annyira elromlott, hogy vagy a kamarát föl kell oszlatni, vagy új ministeriumot alkotni”.¹⁷ Március 31-én pedig arról tudósított, hogy „A belga senatus tavaszelő 17-én 23 szóval 19 ellen elhatározá, kérelmet terjeszteni a király elébe a ministerium módosítása végett.”¹⁸ Április 7-ei híreiben beszámolt Nothomb kísérleteinek kudarcáról, amelyeket egy új kormány

¹⁵ Kurt Jürgensen: Lamennais und die Gestaltung des belgischen Staates. Wiesbaden 1963. 281–282.; Simon, A.: Le Parti Catholique Belge 1850–1945 i. m. 50., 55.; Handbuch der Kirchengeschichte i. m. 364.; Bitsch, M.-T.: Histoire de la Belgique i. m. 1992. 126.

¹⁶ Mishaegen, G.: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 84.; André Cordewiener: Organisations politiques et milieux de presse en regine centisitaire. L'expérience liégeoise de 1830 á 1848. Paris 1978. 285.

¹⁷ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. Tavaszelő (március) 27. 205.

¹⁸ Legújabbak. Pesti Hirlap, 1841. Tavaszelő (március) 31. 214.

megalakítása érdekében a háttérben folytatott, hírt adott a parlament üléseinek fel függesztéséről, valamint több kiemelkedő jelentőségű város (Brüsszel, Gent, Liège, Antwerpen) kereskedőtestületeinek a Lebeau-kormány melletti határozott kiállításáról.¹⁹ Április 10-én arra emlékeztetett, hogy a kamarák üléseit újra összehívták, s bár „a cabinet általános feloszlatását kérte a királytól”, az uralkodó „megtagadá e kérelem teljesítését, nehogy a kamarák utolsó vitásaibani ingerültség az egész országra átszálljon, s az új választás túlzott véleményűeket találjon”. A tájékoztatót folytatva megemlítette, hogy 27-én immár a kormány is felmentését kérte a királytól, és belga forrásokra támaszkodva valószínűnek nevezte, miszerint „egyik vagy másik pártnak mérsékeltabb árnyalatú embereiből fogna az új ministerium alakíttatni”.²⁰

A konfliktus elmélyülése a különböző liberális irányzatokat szorosabb együttműködés kialakítására ösztönözte. L'Alliance libérale néven hivatali központtal ellátott és állandó hivatali apparátussal működő szövetséget hoztak létre Brüsszelben, amelyhez hamarosan csatlakoztak a Tournai-ban, Namur-ben, Antwerpenben és Liège-ben megalakult szervezetek is. A *Pesti Hirlap* április 14-ei híreiben számolt be arról, hogy „Brüsszelben a sajtó népszerű elveivel egyesülten egy ellenzékpárt alakult, jelszava: ellenzék a nemesség és egyháziak ellen”.²¹

A liberálisok aktivizálódása maga után vonta a katolikus ellentábor radikalizálódását. „A mostani belga ministerium tagjai, Lebeau és Rogier, a szónak francia értelmében szabadszellemeűek, s küzdeniök kell a számra nézve ugyan elég nagy, de nem túlnyomó pártjával az ultracatholicusoknak”²² – állapította meg egy május 8-án megjelent tájékoztató. S bár a katolikus képviselők korábban megállapodást kötöttek arról, hogy nem lehetetlenítik el a kormány munkáját, február 19-én a szenátusban az ultramontán honatyák átfogó támadásba lendültek, melynek hatására a progresszívek türelmetlenkedésével is szembesülő Lebeau-kabinet benyújtotta lemondását.²³

Az 1841. december 22-én, Belgium rovatcím alatt megjelent évszáró összefoglaló a hírek egyszerű átvételét meghaladó tartalmi elemzés igényével emlékeztette olvasóit a népfőlség alapelvének általános belgiumi érvényesülésére. Kifejtette, hogy bár a szenátusban meghatározó többséggel rendelkező „arisztokratiai catholicus párt” ki tudta provokálni a liberális kormány elbocsátását, „a művelt és vagyonos belgák többsége az egyháziak és aristocraták” törekvéseit nem támogatja,

¹⁹ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. Tavasz hó (április) 7. 229.

²⁰ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. Tavasz hó (április) 10. 237.

²¹ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. Tavasz hó (április) 14. 245., vö. *Cordewiener, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centisitaire i. m. 233., 284., 290., 303.

²² Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. Tavasz hó (május) 8. 307.

²³ *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 1946. 62.; *Cordewiener, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centisitaire i. m. 233.; *Lichterwilde, L.*: Léopold Ier et la fondation de la Belgique contemporaine i. m. 231.

ami az új választáson a szabadelvűek befolyásának megerősödését vetítette előre. A katolikusok térvészését elkerülni akaró uralkodó sokáig vonakodott attól, hogy „az alkotmányserű utakhoz folyamodjon”, és a katolikusok igényeinek megfelelő új kormány kinevezésére törekedett. A decemberi parlamenti ülések tapasztalatai alapján az elemző azonban nem jósolt komoly jövőt az új kabinetnek.²⁴

Amint az ismeretes, az 1841 júniusában megrendezett parlamenti választásokat követően az április 10-én megfogalmazott jósolat jegyében sor került a két irányzat mérsékelt elemeire támaszkodó, Jean-Baptiste Nothomb vezette, négy mérsékelt liberális és két katolikus miniszterből álló kormány megalakítására. A pályáját liège-i ügyvédként kezdő új kormányfő az 1831. évi alkotmány alapszövegének társszerzőjeként, a Nemzeti Kongresszus egyik főszereplőjeként, az organikus törvények vitáiban az unionizmus elkötelezett híveként, a vasútépítés motorjaként, 1840–1841-ben a Német Szövetség melletti követként komoly tekintélyre tett szert, ami lehetővé tette, hogy hivatalát négy éven át betöltve az „új unionizmus” kísérletének élére álljon.²⁵

A liberális katolikus unionizmus immanens ellentmondásainak felszínre törésével egy időben több pozitív fejlemény is a rendszer életképességét, a belga pozíciók megerősödését tükrözte. A külkereskedelmi aktivitás 1841-ben tapasztalt jelentős felerősödéséről, illetve a különböző szférákat érintő belpolitikai mozzanatokról közölt híryanag egyaránt a belgiumi stabilitás alapjainak további megszilárdulásáról árulkodott. A Belgium rovat januárban a belga haderő dinamikus fejlesztéséről, az állomány létszámának 50 ezerről 80 ezerre történő felemeléséről értesítette olvasóit.²⁶ Februárban arról tájékoztatót, hogy a kamara eredményes költségvetési tárgyalásai közepette élénk vita bontakozott ki a „pártfogási rendszer” hasznosságáról, illetve káros visszahatásáról a belga kereskedelem és ipar szempontjából. A hozzászólásokból a szerkesztő Charleroi követének álláspontját idézte, amely arra figyelmeztetett, hogy minden könnyítés a kincstár rovására történik, s a status segítségének gyakori igénylése nem csupán jogtalan előnyt biztosít a versenytársakkal szemben, hanem a „közkinccs kiürítéséhez” vezet, miáltal fokozódik az adóterheltekre nehezedő nyomás, azok valódi haszna nélkül.²⁷ A felvillantott polémia kiválóan érzékeltette azt a változó körülményt, amelyben a belga ipar imponáló fejlődésének hatására egyre szélesedő körökben komolyan felmerült a 19. század eleje óta érvényben lévő protekcionizmus felülvizsgálatának igénye.²⁸

²⁴ Belgium. Pesti Hírlap, 1841. december 22. 857.

²⁵ *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 62.; *Cordewiener, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centisitaire i. m. 233.; *Biographie Nationale* XIX. 726.

²⁶ Belgium. Pesti Hírlap, 1841. Télhó (január) 6. 13.

²⁷ Belgium. Pesti Hírlap, 1841. Télutó (február) 17. 109.

²⁸ *Bitsch, M.-T.*: Histoire de la Belgique i. m. 117.; *Cordewiener, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centisitaire i. m. 277.; *Langewiesche, D.*: Europa zwischen Restauration und Revolution 1815–1849. i. m. 35.

A *Pesti Hirlap* januári számai a Frankhon rovatban napi folyamatossággal tájékoztattak a demokratikus-szociális liberalizmus kiemelkedő, a belga fejlődésre is történelmi jelentőségű hatást gyakorló és széles belgiumi körökben népszerű képviselője, Félicité Lamennais ellen folytatott és elítélő határozattal záruló eljárásról. A szociális igazságtalansággal és jogtalansággal szemben szenvedélyes elkötelezettséggel tiltakozó politikust a francia kormány perbe fogta és az 1841-es esztendőre a Sainte-Pélagie börtön szűk cellájába száműzte. A belgiumi egyetemi szférát átható liberális szellemiség megnyilvánulásáról számot adva a *Pesti Hirlap* ismertette, miszerint a „brüsszeli egyetem ifjúsága közt oly mély részvételre talált Lamennais utóbbi elítélésére, hogy hozzá tisztelő iratot határoztak, mellyet oktatóik ellenzése daczára is hihetőleg elküldenek”.²⁹

A belga külpolitikai pozíciók megerősödését érzékeltette ugyanakkor az a május 22-én közzé tett információ, mely szerint „a németalföldi király átlátván, hogy Belgium iránti minden további igényeiről le kell mondania”, a holland hadsereget és közigazgatást egyaránt érintő jelentős leépítésekről döntött.³⁰

November 9-én megnyílt a brüsszeli országgyűlés téli ülészsaka. Belgium kiemelt rovatcímszó alatt közölt év végi záró értékelésében az elemző elismerően szolt I. Lipót „dinamikus” trónbeszédéről, „tartalomdús” előterjesztésnek minősítve azt. A „kiemelkedő részeket” sorjázva a fogházak, az elemi oktatás, a közlekedés, a hajózás, az ipari érdekek támogatásának, s a kézművesek sorsa javításának jelentőségét húzta alá. Megemlítette, hogy az uralkodó az orange-ista összeesküvésről „tartózkodással és szerényen szolt”, a kereskedelmi szerződéseket tárgyaló pontban pedig meg sem említette Franciaországot, ezzel is demonstrálva a belga függetlenség önbizalomtól átitatott erőteljes képviselését.³¹

Az orange-ista összeesküvés

1841 tavaszának belpolitikai bonyodalmainak jelentős mértékben fokozták a titkos orange-ista szervezkedésekről terjedő hírek. Ismeretes, hogy a Nemzeti Kongresszus 1830. november 22-én elsöprő többséggel fogadta el azt a határozatot, amely az Orániai-Nassau-dinasztiát a belga trónról örökre eltávolította, tiszta közjogi helyzetet teremtve az alkotmányozó munkálatok lefolytatásához. A teljes

²⁹ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. Télutó (február) 12. 100.; Lamennais tevékenységéről és belgiumi hatásáról lásd *Ludassy Mária*: „Isten és szabadság.” Lamennais a liberális katolicizmustól a szabadelvű szocializmusig. Bp. 1989. 105–115., 173–174.; Handbuch der Kirchengeschichte i. m. 341.; *Cordewiener, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centenaire i. m. 277.; *Erdödy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek.” i. m. 162–164., 240.

³⁰ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. Tavaszutó (május) 22. 341.

³¹ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. november 24.; Belgium. Pesti Hirlap, 1841. 794., 1841. november 20. 786.

elkülönülés azonban nem volt történelmileg elkerülhetetlen szükségszerűség, a forradalmat megelőző időszakban s annak első napjaiban még élénken jelen volt a perszónalunio továbbéltetésének alternatívája is Hollandia és Belgium teljes közigazgatási szétválasztása mellett. Az egyébiránt London számára sem elfogadhatatlan I. Vilmos, holland király intranszigens magatartása, barbár elemeket is felvonultató katonai fellépése (különösen Antwerpen bombázása) azonban valószínűleg kiprovokálta a szakítást. Holott az orániai megoldás iránti fogadókészség megnyilvánult nem csupán a legitimisták és a nemesek jelentős részének irányából, és aktívan mellette érvelt Gent felsőpolgársága (mindenekelőtt az iparosok, bankárok, orvosok), Liège jogászainak és professzorainak, valamint Antwerpen gazdag kereskedőinek befolyásos csoportja is. A legjelentősebb orange-ista családok hangsúlyos helyet foglaltak el a belgiumi elitben, melyek erős ellenzéki profillal átítatott tradicionális gyökereiket arisztokrata dominanciájú házasságkötéseikkel igyekeztek megőrizni és erősíteni. Hívei jelen voltak a közsolgálat és a hadsereg soraiban is, miközben Brüsszel, Liège, Antwerpen, Gent köznépsége határozottan elutasította a holland uralkodó visszatérését.³²

1831 elején, a limburgi-maastrichti válság okozta bonyodalmakat meglovalgolván fokozta aktivitását az orange-ista ellenzék, amely a Chassé és Dibbets tábornok parancsnoksága alatt a hollandok által megszállva tartott Antwerpen, illetve Maastricht erődjeiben építette ki főhadiszállását, s lépett kapcsolatba a holland kormánnyal. Bár a lázadók az iparosok világában erős támogatással rendelkeztek, a nép soraiban nem tudtak érdemi befolyásra szert tenni, s a Pierre Louis Van Gobbelschroy vezetésével szerveződő országos mozgalom beindítására irányuló akciójuk kudarcot vallott. S bár az 1830-as évek bel- és külpolitikai fejleményei sikerrel elhárították a revánstörekvéseket, az 1839-ben aláírt londoni szerződés pedig gyakorlatilag pontot tett a belga kérdés lezárására, a felszín alatt folyamatosan lappangott az újabb fellángolás fenyegetése.³³

A *Pesti Hírlap* 1841. március 24-én publikált külpolitikai tudósításából az olvasó megtudhatta, hogy „a belga pénzügyminiszter a szövetséges státusok ülése elébe terjesztett egy jegyzéket, miszerint a nassauai hg., mint németalföldi király 13 millió frankot osztott ki a nép közt orániai lázadások táplálására”.³⁴

³² *Dumont, G. H.*: Histoire des belges III. i. m. 30., 37–39.; *Juste, T.*: Histoire du Congrès National de Belgique, ou de la fondation de la monarchie belge I. i. m. 1850. 122.; *Pirenne, H.*: Histoire de Belgique des origines a nos jours i. m. IV. 18.; Az orange-ista mozgalom történetéről lásd *Els Witte*: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. Bruxelles 2016. 275–297.

³³ *Cordewieners, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centésitaire i. m. 132., 151., 161.; *Pirenne, H.*: Histoire de Belgique des origines a nos jours IV. i. m. 40.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek.” i. m. 160–161., *Witte, E.*: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. i. m. 426–431.

³⁴ Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1841. Tavaszéle (március) 24. 195.

A híradás a Vandermissen és a Vanderlinden d' Hoogvorst fivérek, valamint Vandermeere irányítása alatt szeptember-októberben kifejlődő utolsó ellenforradalmi szervezkedésre irányította a figyelmet.³⁵ Az 1831. márciusi kudarcral végződő orange-ista próbálkozás vezetője, Jacques Vandermissen de Cortenberg volt tábornok³⁶ a 26 cikkelyes londoni egyezmény aláírását követően hazatért a belga kormány által finanszírozott jelentős nyugdíjjal eltöltött porosz emigrációjából, és egykori társai aktivizálódását megirigyelve saját rehabilitálását kezdeményezte, amnesztiakérelmét a parlament azonban elutasította. A frusztrált báró a hadseregben az 1831–1839 között kötött és jelentős területi veszteségekkel járó békeszerződésekkel szemben felerősödő elégedetlenség élére állt, s a lázadókhhoz hamarosan Van de Laethem kapitány és de Crehen is csatlakozott. Az ellenforradalmi nosztalgia jegyében kibontakozó, a réunions célkitűzésében megfogalmazó szervezkedés szoros kapcsolatot épített ki a radikálisokkal, és hamarosan eljutott az államcsíny közvetlen előkészítésének, a Vandermissen és Vandermeere vezetésével alakítandó kormány tervezésének fázisába.³⁷

A fejlemények fontosságát érzékeltetve a *Pesti Hirlap* szerkesztője november 13-án, önálló Belgium rovatcím alatt, immár az október végén eszközölt letartóztatásokról tudósított, s az összeesküvés fő szervezőiként Vandermissen volt tábornokot és testvérét, valamint a szeptemberi forradalomban megsebesült Crehen kapitányt jelölte meg. A kommentár megfogalmazója különösen sajátos mozzanatként értékelte az orange-isták és a szeptemberi forradalmárok együttműködését, közös céljukként jelölve meg Belgium és Hollandia újraegyesítését II. Vilmos uralkodása alatt, de külön igazgatás mellett.³⁸ Négy nappal később az ellenzéki orgánus ugyanakkor arra hívta fel a figyelmet, hogy a belgiumi események kifejezetten ellenére vannak a németalföldi királynak, mivel azok „okot szolgáltathatnak a két kormány közti bizalmatlanságra”.³⁹ Az 1840. október 7-én trónra lépett II. Vilmos valóban kellemetlenül érezte magát a történetben, mivel I. Lipót és a belga kormány számára egyértelműnek tűnt, hogy ő áll az államcsínykísérlet mögött és azt ő finanszírozza. A válság kieleződése során azonban körültekintő és visszafogott magatartást tanúsított, mivel felmérte, hogy konfliktus esetén nem számíthat London és Párizs támogatására. Kapcsolatát a belgiumi orange-istákkal pedig már korábban módosította, amikor elődje politikájával szakítva megkezdte fokozatos visszaszorításukat környezetében.⁴⁰

³⁵ Witte, E.: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. i. m. 129., 424., 492.

³⁶ Uo. 42., 221–23., 544., 560.

³⁷ Witte, E.: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. i. m. 487–494.

³⁸ Belgium. Pesti Hirlap, 1841. november 13. 765.

³⁹ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. november 17. 776.

⁴⁰ Witte, E.: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. i. m. 465–468.

A *Pesti Hirlap* a későbbiekben is folyamatosan nyomon követte az összeesküvés felszámolásának és utóéletének történéseit. Jelezte, hogy a brüsszeli orange-isták ügyében folytatott nyomozás során a titkos szervezkedés külföldi, francia szálakra is kiterjedő kapcsolataira bukkantak.⁴¹ Megnyugvással konstatálta továbbá, hogy a 1841. szeptember 23–26-ai brüsszeli ünnepek megzavarására irányuló orange-ista próbálkozások kudarcot vallottak, az évfordulós megemlékezések rendben és békében lezajlottak.⁴² Tájékoztatót arról is, hogy a belga képviselőházban 1842. március 18-án elfogadott kármentesítési javaslat 8 millió frankot bocsátott a kormány rendelkezésére, amelyből nemzetiségükre való tekintet nélkül azok támogathatók, akik „a lázadás harceseményei következtében házaikban, bútoraikban vagy egyéb kelméikben kárt szenvedtek.”⁴³

1842. június 30-án a hírlap a Brüsszelben lefolytatott perben hozott döntéseket ismertette, hozzátéve, hogy az uralkodó a négy fővádlottra kiszabott halálos ítéletet megváltoztatta: „Vandermissen tábornok és Vandermeeren büntetését örökös, Laetham és Verpraet urakét pedig húsz éves kényszerített munkávali fogságra változtatta.”⁴⁴ Egy novemberi feljegyzés szenzációs brüsszeli hírrel szolgált, miszerint Vandermissen tábornok fogságából nőruhában megszökött. Egyben bejelentette azt is, hogy Vandermeeren súlyos betegségére való tekintettel az uralkodó engedélyezte a tábornok saját házában történő gyógykezelését.⁴⁵ Vandermissen menekülését követve a későbbiekben arról olvashatunk, hogy a holland kormány nem engedélyezte a németalföldi királyságban való tartózkodást a tábornok számára, aki decemberben Maastricht elhagyására kényszerült.⁴⁶ Amint az ismeretes, a bukott összeesküvés vezetője így visszatért Berlinbe, ismét élvezve a belga nyugdíj előnyeit.⁴⁷

1843. március 12-én a szerkesztő a büntetések további mérsékléséről tudósított a lapban, miszerint Lipót király Vandermeeren, Laetham és Verpraet börtönfogságát száműzésre változtatta, Vandermeerent élethosszáig száműzte, aki nyomban el is indult Kelet-Indiába.⁴⁸ Távozása előtt Vandermeeren eladta vagyonát, s Laethem társaságában Londonon át Brazíliába hajózott. Utazásukat a belga király finanszírozta.⁴⁹ Az összeesküvők sorsának nyomonkövetése az idézett híradással véget ért, a továbbiakban a hírlap nem foglalkozott helyzetük alakulásával.

⁴¹ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. december 8. 825.; Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. december 18. 850.

⁴² Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1841. október 13. 693.

⁴³ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. április 3. 233.

⁴⁴ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. június 30. 461.; *Witte, E.*: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. i. m. 493.

⁴⁵ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. november 20. 821.

⁴⁶ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. december 4. 852.

⁴⁷ *Witte, E.*: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. i. m. 494.

⁴⁸ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1843. március 12. 167.

⁴⁹ *Witte, E.*: Le Royaume perdu. Les orangistes belges contre la révolution 1828–1850. i. m. 494.

Az újunionizmus konszolidációs törekvései

1840–1841 belpolitikai viharait követően a Nothomb-kormány működéséhez köthető konszolidáció által megteremtett egyensúlyi helyzet kedvező lehetőséget biztosított a további törvényhozói munkálatok kibontakoztatásához. Az újabb vitákat is generáló munkálkodás középpontjában az elemi oktatás szabályozása és a községi törvény módosítása állt.

A *Pesti Hirlap* 1842. július 7-én brüsszeli forrásokra hivatkozva röviden tudósított az új kommunális törvény parlamenti elfogadásáról és beírta csupán annak rögzítésével, hogy a nagyobb községek tanácstagjait a jövőben városnegyedenként fogják választani, de „minden illy községnek legalább 12ezer lakóval bírniuk kell”.⁵⁰ Nem tért ki azonban annak vizsgálatára, hogy a községek működési rendjét megváltoztató szabályozás valójában I. Lipót régi terveinek teret engedve a központi hatalom kontrollját erősíti meg a községek felett, amikor a polgármesterek uralkodói kinevezését a községi tanácsosok kiiktatásával szabályozza. A 12 ezernél népesebb városok esetében pedig az elektori testületek megválasztása során a körzethatárok meghatározásakor a földrajzi elvet érvényesítő gyakorlat akadályozni fogja a homogén reprezentáció létrejöttét, ami kifejezetten a katolikus érdekeknek kedvez.⁵¹

Hasonlóképpen a katolikus térnyerés jegyében született meg az elemi oktatás rendjét szabályozó törvény, amelyről a *Pesti Hirlap* csupán az uralkodó november 24-én megtartott évertékelőjének ismertetésekor tett említést.⁵² A törvény részletes bemutatásának és értelmezésének elmaradásával az olvasó nem kapott tájékoztatást arról, hogy a liberális intézmények katolizálásának jegyében született rendelet rendkívüli mértékben megerősítette a katolikus egyház ellenőrző befolyását az elemi oktatás teljes rendszerében, amikor valamennyi alapfokú iskolában kötelezővé tette a vallásoktatást, s az oktatás integrációját lényegében egyházi felügyelet alá helyezte.⁵³

A Frankhon címszó alatti rovatból a későbbiekben az olvasó a párizsi parlament közoktatási és egyházpolitikai vitáiról értesülhetett, s ennek során megtudhatta, hogy a liberális katolicizmus kiemelkedő alakja, Charles de Montalembert gróf határozottan kiállt a belga oktatási rendszer védelmében, cáfolva azokat az „alaptalan és hamis” állításokat, miszerint Belgiumban „a szabadoktatásból a tanulmányok

⁵⁰ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1842. július 7. 477.

⁵¹ *Cordewiener, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centisitaire i. m. 41., 261.; *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 75.

⁵² Belgium. *Pesti Hirlap*, 1842. november 24. 830.

⁵³ *Bitsch, M-T.*: Histoire de la Belgique i. m. 125.; *Cordewiener, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centisitaire i. m. 268–270.; *Handbuch der Kirchengeshichte* i. m. 361.; *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 65.

csökkenése és a papság egyedurasága következett volna”, s a tévtanok terjesztésével szemben egyenesen a belga modell követésére szólította fel honfitársait.⁵⁴

Egy 1842. december 11-én megjelent bejegyzésből megtudhatja az olvasó, hogy egy, a sajtó élénk érdeklődését kiváltó törvényjavaslat felhatalmazná a kormányt bírói hivatalnokok elbocsátására „korgyengeség vagy elégtelenség” esetében. Az alkotmány védelmében megfogalmazódó ellenérveket idézve a kommentár megállapította, hogy az Alaptörvény értelmében a nyilvános minisztériumok hivatalnokainak kinevezése élethosszig érvényes, s „olly törvényt hozni nem lehet, melly azzal merőben ellenkezik.”⁵⁵

Egy héttel később a papok által a hivatalos kötelességük gyakorlása közben elkövetett vétkek szankcionálását előíró büntetőtörvénykönyv módosításának tervezetével ismerkedhetett az olvasó. Az állam és egyház viszonyának alkotmányos rendje felett szigorúan őrködő, közvetve Rómának is címzett törvénytervezet megfogalmazója javasolta, hogy „a papok, kik a kormány engedelmé nélkül külföldi papi felsőbbség leveleit vagy határozatait, mellyekben nem csupán papi tárgyak foglaltatnak, vagy olly tanok állítatnak föl, mellyek az alap és egyéb törvényekkel ellenkeznek, terjesztik vagy kihirdetik, 1-től 5 évi fogsággal, és 100-tól 1000 forintnyi bírsággal bünhődjenek.”⁵⁶

Egy 1842. január 20-án megjelent híradás Brüsszel városának nyomasztó pénzügyi helyzete felett kesergett, s belga hírforrásokra hivatkozva azt sem zárta ki, hogy „az irgalmatlan hitelezők” követelésére végszükség esetén akár a városház eladására is sor kerülhet.⁵⁷ Annál nagyobb örömmel konstataulta egy október 9-ei bejegyzés szerzője, miszerint a két kamara felhatalmazta Brüsszelt a pénzügyi zavarok kezelését szolgáló szerződés megkötésére.⁵⁸ Ugyancsak pozitív méltatásként olvasható a belgiumi infrastruktúra további intenzív fejlesztéséről megemlékező közlemény, amely szerint a belga képviselőház 27 és fél millió frank kölcsönt szavazott meg vasút, csatorna és országutak építésére Luxemburg tartományban.⁵⁹

Belgium pozíciójának folyamatos erősödéséről, a belga fejlődés aktuális helyzetéről és kérdéseiről tájékozódhatott az olvasó I. Lipótnak a belga parlamenti ülés megnyitása alkalmából november 8-án megtartott programadó beszédéből. Az elért eredményeket méltató uralkodó megemlékezett az elemi oktatási törvény pozitív fogadtatásáról. A hollandokkal folytatott – s a későbbiekben említésre kerülő – tárgyalások sikeres

⁵⁴ Frankhon. Pesti Hirlap, 1844. május 30. 369., vö. Frankhon. Pesti Hirlap, 1844. május 12. 323.

⁵⁵ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. december 11. 871.

⁵⁶ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. december 8. 887.

⁵⁷ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. január 20. 47.

⁵⁸ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. október 9. 717.

⁵⁹ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. szeptember 29. 693.; Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. november 6. 786.

lezárását felidézve kiemelte, hogy immár „Közbenjárók nélkül, csupán kölcsönös kibékülési szellem által lehetségessé vált mind a két státusnak magát rendes állásába visszahelyezni.” A holland kapcsolat rendezése kedvező hatással lesz a más hatalmakhoz fűződő kapcsolatokra, akik „folytonos jeleit adják irántunk barátságuknak és bizalmuknak”. Síkra szállt a liberálisok és katolikusok közötti viszálykodás lezárása, az egymástól elválaszthatatlan polgári és vallásszabadság biztosítása mellett, amelyben a nemzeti egység garanciáját jelölte meg. Rendkívüli sikerként értékelte a brüsszeli műkiállítás megrendezését, amely szerinte megerősítette azt a rangot, amely Belgiumot „három század óta” (!) megilleti. Önbizalomtól duzzadó érvelése kapcsolódott tehát a belga nemzeti identitás megteremtését szolgáló, történelmi tradíciót és kontinuitást kereső hivatalos kormányprogramhoz.⁶⁰

A korabeli magabiztos belgiumi polgári mentalitás nyilvánult meg a szeptember 23-án kezdetét vett brüsszeli ünnepi megemlékezésekről szóló kommentárban is. „Belgium az idén önállásának 12-ik évét élte túl” – állapította meg a korábbi időszak nehézségeire is utaló beszámoló, majd nem kis büszkeséggel tette hozzá: „az 1830-ki forradalmak közül a belgiumi tán egyedül érte el célját valóságban.”⁶¹

A *Pesti Hirlap* belgiumi belpolitikai eseményekre vonatkozó híradásai 1843 folyamán meglehetősen szórványosak és hézagosak voltak. A március 30-ai szám Belgium címszó alatt szerkesztett rovata a választójog módosítására irányuló kormányjavaslatot ismertetve megállapította: a tervezet arra irányul, hogy ne vehessenek fel a választók jegyzékébe olyanokat, akik az egyenes adó törvény által előírt befizetését nem teljesítik, azaz „választási képességgel nem bírnak”. Az előterjesztők a problémát abban jelölték meg, hogy az ellentmondásos helyzetet kihasználva sokan úgynevezett „felesleg adót” fizetnek be, s ezzel gyakorlatilag megvásárolják a választójogot. A híryanagy utalt arra, hogy a kormány kezdeményezésében a választójog csökkentésére irányuló kísérletet gyanító ellenzék megtámadta a tervezetet, és a választójoggal rendelkezők körének bővítését sürgette. Fellépése azonban nem tudta megakadályozni, hogy a brüsszeli kamara elfogadja „a választási csalásokat korlátozó törvényjavaslatot”.⁶²

Néhány apróbb hírfoszlányból bizonyos pénzügyi problémákra is következtethetett az olvasó. Brüsszeli hírforrás közleményéből 1843. február 9-én például arról értesülhetett, hogy „a közmunkák budgetje, különösen a vasutaké, még soha sem ment olyan nehezen keresztül a képviselő kamarában, mint a jelen üléseken”.⁶³ Néhány héttel később pedig a belga kamara elnapolta a hadi költség-

⁶⁰ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1842. november 24. 830.

⁶¹ *Külföldi Napló*. *Pesti Hirlap*, 1842. október 9. 717.

⁶² *Külföldi Napló*. *Pesti Hirlap*, 1843. március 30. 214.; *Külföldi Napló*. *Pesti Hirlap*, 1843. február 9. 237.

⁶³ *Külföldi Napló*. *Pesti Hirlap*, 1843. február 9. 94.

vetés elfogadását, ami az illetékes miniszter lemondását vonta maga után, a helyettesítésével megbízott közmunkák miniszterének áthidaló javaslatát azonban a parlament hamarosan megszavazta.⁶⁴

1843. december 17-én a *Pesti Hirlap* nem titkolt felháborodással tudósított arról, hogy a belga kormány emlékszobor felállítását tervezi Brüsszel egyik forgalmas terén a keresztes had egyik fővezérének, „Bouillon Gotfrédnak”. „A történetek alig mutatnak embertelenebb és a kereszteny nevet lealázóbb jeleneteket a keresztes-hadnál, s ezt emlékkal örökíteni a 19-ik században nem méltó”⁶⁵ – indokolta meg a kommentátor elutasító hozzáállását. Gottfried Buillon „megünneplése” valójában a belga nemzeti identitás megerősítését szolgáló kormányprogram megvalósításához kapcsolódott, amelynek kulcsfontosságú elemét képezte a belga történelmi múlt feltárása. A jelentős kormányzati támogatással kibontakozó munkálatoknak sajátos közeget kölcsönzött, hogy 1830 előtt nem létezett független belga állam, a kutatások így a nemzeti múlt dicsőséges epizódjainak és főszereplőinek felfedezésére összpontosultak. Így került a közvélemény érdeklődésének előterébe Egmont gróf és Hoorne gróf felettebb megtisztelő társaságában a keresztes hadjáratok két, „az európai civilizáció megvédésének szolgálatában álló” kiemelkedő alakja: Gottfried von Bouillon és IX. Balduin.⁶⁶ A városkép tudatos formálásáról számolt be továbbá az a későbbi híradás, mely szerint a kormány és Brüsszel közösen finanszírozza a városháza ékesítésére felállítani tervezett 150–200 szobrot, melyet a főváros elsősorban brüsszeli művészekről rendelt meg.⁶⁷

Az unionizmus belső ellentéteinek elmélyülése

A korábbi években érvényesülő politikai stabilitás alapjait az 1842-től megszülető törvények végrehajtásával kapcsolatosan felhalmozódó liberális elégedetlenség kezdte ki. A katolikus egyház túlzott társadalmi-politikai befolyásának visszaszorítását követelő programmal fellépő progresszívek által a parlamentben, 1845 januárjában megindított offenzíva végül is kiprovokálta Nothomb visszalépését, miközben kollégái megtartották hivatalukat az új kabinet megalakulásáig.⁶⁸

⁶⁴ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1843. április 20. 264.; Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1843. április 27. 279.

⁶⁵ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1843. december 17. 867.

⁶⁶ *Jean Stengers – Élian Gubin: Le grand siècle de la nation belge. De 1830 à 1918.* In: *Histoire du sentiment en Belgique des origines à 1918.* Bruxelles 2002. 7., 15., 21.; *Johannes Koll: Belgien. Geschichtskultur und nationale Identität.* In: *Mythen der Nationen.* Hrsg. Mónika Flacke. Berlin 1998. 54–72.

⁶⁷ *Belgium.* *Pesti Hirlap*, 1845. október 31. 290.

⁶⁸ *Simon, A.: Le Parti Catholique Belge 1850–1945 i. m. 55., 75.; Roger Aubert: Kirche und Staat in Belgien im 19. Jahrhundert.* In: *Beiträge zur deutschen und belgischen Verfassungsgeschichte im 19. Jahrhundert.* Beiheft zur Geschichte in Wissenschaft und Unterricht. Hrsg. Werner Conze.

Az országszerte élénk érdeklődés mellett lebonyolított választásokról megemlékező *Pesti Hirlap* június 27-ei elemzése a történelmi előzményekre visszautalva rekonstruálta az unionizmus válságához vezető út összetevőit. Emlékeztetett arra, hogy „a hollandi kormány a belgiumi papi és szabadelvű pártok egyesülete folytán bukott meg. Azóta az egyesület felbomlott, s a két párt egymással méri erejét. A papi pártot főleg a nép alsó osztálya, s a nagyobb nemesség alkotják. E két párt egymással küzdvén, valódi szabadelvű ministerium nem jöhetett létre. A mostani Nothomb-ministerium a két párt között áll, nem kevésbé hajolva a papi párthoz, vagy mikép ez magát nem a leghelyesebben nevezi, a catholicusokhoz. Nothomb ugyan szabadelvű volt, de a viszonyok hatalmánál fogva, lassanként a papi párt szövetségese lett a kormány. A szabadelvű párt tehát ellenzék is lőn, s nagy elszántsággal látott a választáshoz. De a papi párt sem maradt tétlen [...] A mecheleni érsek minden egyházban kitétetni rendelte a szentséget, közimádkozást hirdetett, s megmondta azok neveit, kiket elválasztva szeretne látni. Atnwerp és Brüsszelben már a választások megtörténtek, és csupa ellenzéki tagok lőnek megválasztva. Legújabb hír szerint a ministerium beadá a királynak lemondását.”⁶⁹

Figyelemre méltó, hogy a belga liberális érveléssel azonosuló elemzés megfogalmazója fenntartások nélkül átvette Sterckx bíboros személyének és politikájának bírálatát. Holott a liberális-katolikus unionizmus megteremtésében és működtetésében kulcsszerepet betöltő mecheleni érsek mindvégig megkülönböztetett jelentőséget tulajdonított az együttműködés fenntartásában nélkülözhetetlen egyensúly, a rivalizáló felek közötti párbeszéd megőrzésének.

Az egyház és a politika kérdésében állást foglalva híveit valóban aktív választási részvételre buzdította a közjó érdekében, de egyben nyomatékosan felhívta a plébánosok figyelmét a hivatásuk gyakorlásában elkötelezett, de körültekintő és felelős eljárás normáinak betartására, s a közvetett eltiltást alkalmazva utasította őket arra, hogy a szószéken politikai témával ne foglalkozzanak.⁷⁰

1845. augusztus 12-én a *Pesti Hirlap* az elhúzódó kormányválság lezárulásáról tudósított, ismertette az új kabinet személyi összetételét. Megállapította, hogy „coalitio ministerium” jött létre, amelyben a liberális irányzatot Van de Weyer és d’Hoffschmidt belügyi, illetve közmunkaügyi miniszterek, a katolikus tábor Dechamps és Malou, külügyi, illetve pénzügyi miniszterek jelenítik meg. Megjegyezte, hogy a távozásában is nagy tisztelettel illetett Nothomb a berlini

Stuttgart 1967. 21.; *Cordewiener, A.*: Organisations politiques et milieux de presse en regime centenaire i. m. 237., 277.

⁶⁹ *Belgium. Pesti Hirlap*, 1845. június 27. 423., *Belgium. Pesti Hirlap*, július 4. 12.

⁷⁰ *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 60., 100.; *Handbuch der Kirchengeschichte* i. m. 361.; *Simon, A.*: Le Parti Catholique 1850–1945 i. m. 48.

követi pozíciót fogja betölteni, ezzel is demonstrálva a német kapcsolat megkülönböztetett jelentőségét.⁷¹

Sylvain van de Weyer 1845. július 30-án szentesített kinevezésével kísérlet történt az unionizmus folytatására, a korábbinál nagyobb liberális befolyás mellett. A leuveni egyetemen jogi doktorátust szerzett volt londoni követ személyében különösen nagy formátumú, hatalmas diplomáciai tapasztalattal rendelkező politikus került a miniszterelnöki székbe, aki eltökélten felvette a kesztyűt az unionizmus militáns ellenfeivel folytatott küzdelemben. Elismertségét a nemzeti megújulás és a gazdasági modernizáció híveként alapozta meg, miközben a nemzet szolgálatában betöltött rendkívüli szerepüket felismerve legelsőik között szorgalmazta a tudományok, az irodalom, a kultúra és a művészetek jelentős állami támogatását, kiemelkedő érdemeket szerezve a Belga Királyi Akadémia létrehozásában.

Sylvain Van de Weyer személyisége kiemelkedő színvonalú kortársai körében is példamutató őszinteséggel és hitelességgel testesítette meg a belga nemzeti megújulás örökérvényű üzenetét. Az augusztus 15-én megnyíló szépművészeti kiállítást köszöntő beszédében kifejtett ars poeticája szerint ugyanis „a legújabb” belga történelem során „a művészetek és az irodalom íze újjáélesztette a nemzeti függetlenség hatalmas érzését, miközben az ország mély azonosulással megértette, hogy a művészet emelkedett kultusza, az igazság szabad keresése, a számunkra oly drága nemzetiség legszilárdabb elemeit képezik”.⁷²

A *Pesti Hírlap* a kezdetektől nem bízott az új, „átmeneti ministerium tartóságában” és hangot adott kétségeinek, vajon Van de Weyer valóban komolyan át akarja-e venni hivatalát, majd szeptember elején konstataulta, hogy a koalíciót alkotó pártok hangadói között „már kitört a meghasonlás”.⁷³ Időközben elkerülhető közjáték gyengítette a kormányfő tekintélyét. Egy október 2-án megjelent hírből arról tájékozódhatott az olvasó, hogy megürült egy brüsszeli mandátum, és hívei erőteljesen kapacitálják Van de Weyert, induljon el a pótválasztáson. A miniszterelnök azonban nem kívánt a megmérettetésen részt venni, mivel „semmi kilátás nincs reá, hogy megválasszassék”. November 2-án mégis arról írtak, hogy engedett a nyomásnak, ám a progresszív liberális Leon Cans egyértelmű többséggel győzte le riválisát.⁷⁴ A decemberben lefolytatott kiélezett parlamenti választásfelirati vita ugyanakkor a kormány egyértelmű sikerével zárult, ami a belpolitikai helyzet stabilizálódásával kecsegtetett.⁷⁵

⁷¹ Belgium. Pesti Hírlap, 1845. augusztus 12. 101.

⁷² Biographie Nationale XV. 930.; *Juste, T.*: Histoire du Congrès National de Belgique, ou de la fondation de la monarchie belge i. m. II. 69., 74.

⁷³ Belgium. Pesti Hírlap, 1845. augusztus 26. 135.; Belgium. Pesti Hírlap, 1845. szeptember 7. 163.

⁷⁴ Belgium. Pesti Hírlap, 1845. október 2. 290.; Belgium. Pesti Hírlap, 1845. november 2. 295.

⁷⁵ Belgium. Pesti Hírlap, 1845. december 5. 371.

A politikai konszolidáció javuló feltételei közepette a parlament újabb törvényjavaslatok tárgyalásába kezdett. Különösen sajátos kérdés került napirendre a képviselőházban a holland örökség kezelésének tárgykörében. A *Pesti Hirlap* tájékoztatójából kiderült, hogy a probléma az 1830. évi fordulat előtti években gyökeredzett, amikor a holland király nyugdíjakat alapított, ám az új belga kormány nem fizette ki azokat maradéktalanul. Az érintettek pereket indítottak, melyek közül a státus többet elveszített saját törvényszéke előtt. A jogállamiság normatíváját szem előtt tartó elemző feltette a kérdést: vajon megszavazzák-e a honatyák az elmaradt összegek kifizetését? S aggodalmát sem rejtve véka alá rámutatott arra: amennyiben nem, azaz megsemmisítik a legfőbb törvényszék ítéletét, a közvélemény szemében megrendülhet a bizalom a törvényszék iránt.⁷⁶ Két nappal később mégis arról számolt be, hogy a képviselők 32–25 arányban elvetették az 1830 után hivatalukat elveszítőik számára a nyugdíj folyósítását.⁷⁷

December 16-án a Belgium rovatban megemlítették, hogy az igazságügyi miniszter az 1835-ös törvény meghosszabbítását kezdeményezte, mely szerint a rendőrség feladata, hogy a jogtalanul az országban tartózkodó idegent indoklás nélkül 24 óra alatt *eltávolítsa* az országból. Ugyanebben az összeállításban esett szó a büntetőtörvénykönyv némely paragrafusának megvitatása ügyében elrendelt parlamenti zárt tárgyalásról, mivel néhány város magához kívánta vonni a felügyeletet „egészségi ügyekben, mellyek erkölcsiséggel is kapcsolatban vannak, s törvényt akarnak hozni a csábtanyák telepeinek teljes eltörlése iránt”.⁷⁸

1846 a belga belpolitikában az unionista vegyes kormányzati rendszer végleges felbomlását hozta magával. A Külföld rovat február végén „a coalitio-ministeriumban” bekövetkezett meghasonlás jeleire hívta fel a figyelmet, s a Van de Weyer lemondásának veszélyét felidéző konfliktus forrását a középfokú oktatás megreformálásának kérdésében felerősödő katolikus–szabadelvű konfrontációban ragadta meg. A liberális miniszterelnök által beterjesztett törvénytervezet ugyanis jelentős mértékben megerősíteni kívánta az állam befolyását a középfokú oktatásban, ami a tiltakozó katolikus miniszterek sorozatos lemondását váltotta ki, s végül elvezetett az utolsó unionista kormány február 19-én bekövetkezett felbomlásához. A középiskolai törvény végül csak 1850-ben született meg, amely egyértelműen a szekularizáció híveinek győzelmét jelentette.⁷⁹

⁷⁶ Belgium. Pesti Hirlap, 1845. december 12. 388.

⁷⁷ Belgium. Pesti Hirlap, 1845. december 14. 391.

⁷⁸ Belgium. Pesti Hirlap, 1845. december 16. 395.

⁷⁹ Belgium. Pesti Hirlap, 1846. február 26. 134.; Belgium. Pesti Hirlap. 1846. március 6. 156.; *Juste, T.*: Histoire du Congrès National de Belgique, ou de la fondation de la monarchie belge II. i. m. 81., 89.; Biographie Nationale XIV. 780.; *Cordeviener, A.*: Organisations politiques et milieu de presse en regime centissitaire i. m. 355.; *Aubert, R.*: Kirche und Staat in Belgien im 19. Jahrhundert. i. m. 21–22.

Egy 1846. április 7-ei közlemény a kormányválság elhúzódásának okait taglalta, majd utalt arra, hogy Rogier-nek a mérsékelt szabadelvűek és a progresszív liberálisok koncentrációjával kísérletező s a konzervatív többségű kamara erőteljes megrendszabályozását tervező, ám az uralkodó tetszésével nem találkozó próbálkozása kudarcot vallott, valamint hogy egy újabb vegyes minisztérium felállítására irányuló kezdeményezés zátonyra futott.⁸⁰ A krízis mielőbbi lezárásán fáradozó I. Lipót a korábban hosszú időn át sikeresen kormányzó Barthélemy de Theux újbóli felkérésében kereste a megoldást. Az 1846. március 31-én hivatalba lépő kormány homogén katolikus kabinetként jött létre, melynek erős emberét a közvélemény az intranzigens katolikus *Jules Malouban* ismerte meg. A minisztérium összetételének és meghirdetett politikájának megítélése katolikus körökben sem talált osztatlan elismerésre. A demokratikus katolicizmus számos képviselője – például Pierre de Decker – kifejezetten bírálta a szerintük több vonatkozásában anakronisztikus jegyeket is felmutató klerikális törekvések kormányzati felerősödését, és elutasító álláspontját demonstrálva el sem ment az új kabinet beiktatására.⁸¹ A *Pesti Hírlap* április 12-én adott hírt a tisztán katolikus pártiakból álló, de Theux vezette kormány megalakulásáról és ismertette annak összetételét. Három héttel később beszámolt a kormányprogramot meghirdető miniszterelnöki beszédről, amelyből ezt tartotta fontosnak kiemelni: „Conservatív haladó fog lenni, mondá, és szintúgy tiszteli a korona, mint a kamara jogait.”⁸²

A homogén katolikus kormány színre lépése mozgósította a liberálisok táborát és döntő impulzust adott pártalapítási törekvések felgyorsításához. 1846. június 14-én a brüsszeli L'Alliance libérale kezdeményezésére pártalapító kongresszust tartottak a különböző liberális irányzatok képviselőinek részvételével. A 384 küldött által elfogadott, hat pontból álló cselekvési program szekularizációs reformokat hirdetett meg az alkotmány védelmében, a világi hatalom függetlenségének helyreállítását az egyházzal szemben, az oktatási rendszer átfogó laicizálását, új választójogi törvényt minimális cenzus mellett, és kilátásba helyezte az 1842-ben megalkotott törvények visszavonását. Döntés született továbbá permanensen működő, országos hálózattal rendelkező egyesület/párt kiépítéséről, melynek első elnökéül Eugène Defacqz-ot választották meg, aki politikai ars poeticáját meghirdetve bejelentette: „az alkotmány, csakis az alkotmány, az egész alkotmány”. Az új generáció színre lépése mellett a liberális zászlóbontás egyik sajátos kísérőjelenségének bizonyult ugyanakkor az alkotmányozó atyák nagy generációjának szinte teljes távol

⁸⁰ Belgium. *Pesti Hírlap*, 1846. április 7. 238.

⁸¹ *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 85.; *Jules Garsou*: Les relations extérieures de la Belgique (1839–1914). Bruxelles 1946. 9.; *Simon, A.*: Le Parti Catholique Belge 1850–1945 i. m. 76.; *Bitsch, M – T.*: Histoire de la Belgique i. m. 126.

⁸² Belgium. *Pesti Hírlap*, 1846. április 12. 250.; Belgium. *Pesti Hírlap*, 1846. március 3. 303.

maradása az első modern belga párt megszületésének munkálataitól (a korábbi évek főszereplői közül mindössze Paul Deveaux volt jelen a rendezvényen).⁸³

A *Pesti Hírlap* 1846. június 30-ai számában számolt be a belpolitikai élet legújabb, történelmi léptékű fejleményeiről. Megemlékezett arról, hogy „a szabadelvű párttörödékek” pártalapító és programalkotó kongresszust tartottak, melynek határozatai közül a következőket emelte ki: a választási cenzus „mindinkább alábbszállítása, tekintettel levén a rendre s a választók képességére és függetlenségére, s a legkevesebbet fizető tisztas rendűeknek azonnali felvétele”. A polgári hatalom függetlenségének megőrzése az egyháztól. „A státus kizárólagos befolyása a státus által működtetett közoktatásra” és annak biztosítása, hogy a papok semmiképpen ne bírjanak arra befolyással. Végül pedig az alsópapságot felszólították arra, hogy „a püspökök járma alól szabadítsa meg magát”.⁸⁴

A *Pesti Hírlap* az angol–francia ellentétek felerősödése kapcsán 1847. március 12-én magyar és belga vonatkozásban is érdekes epizódokra hívta fel a figyelmet. Elárulta, hogy a francia–angol feszültség feloldásának reményében London párizsi vezető diplomatája Apponyi Rudolfot, a Habsburg Birodalom követét kérte fel helybeli közvetítésre, továbbá – a belga monarchia jelentős nemzetközi tekintélyére és súlyára utalva – megemlítette, hogy „a belga király rövid időn belül Londonba fog menni. Jelenleg Párizsban mulat. Konzervatív forrásból származó hírek szerint a belga király közvetítése eredményeként kormányváltás lesz Párizsban vagy Londonban”.⁸⁵

Egy korábbi híradás az 1846. évi krakkói felkelés leverését követően menekülni kényszerülő lengyel emigránsok sorsának alakulásába nyújtott bepillantást. Felsorolta, hogy a 8180 menedékkérő közül 4739 Franciaországban, a többi Belgiumban, Spanyolországban, Svájcban, illetve Amerikában talált új otthonra, a katonák közül 17 a belga hadseregben szolgál, kettő vezető rangot visel.⁸⁶

Az élelmiszerhelyzet kritikus alakulása

Az 1840-es évek második felében a *Pesti Hírlap* hasábjain egyre nagyobb hangsúlyt kapott a belgiumi élelmiszerhelyzet kritikus helyzete. Az ellenzéki hírlap 1845. szeptember 19-én közölte a brüsszeli kormány bejelentését, amely a

⁸³ Cordewiener, A.: Organisations politiques et milieux de presse en regime centisitaire i. m. 343.; Garsou, J.: Les relations exterieures de la Belgique (1839–1914). i. m. 8–9.; Mishaegen, G.: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 86.; Dumont, G. H.: Histoire des belges III. i. m. 1956. 65.; Aubert, R.: Kirche und Staat in Belgien im 19. Jahrhundert i. m. 138.

⁸⁴ Belgium. *Pesti Hírlap*, 1846. június 30. 442.

⁸⁵ Franciaország. *Pesti Hírlap*, 1847. március 12. 169.

⁸⁶ Franciaország. *Pesti Hírlap*, 1847. március 7. 157.

várhatóan „mostoha termésre” való tekintettel megszüntette a behozatali vámot a burgonyára és a gabonára, s egyben megtiltotta azok kivitelét. Nem sokkal ezután pedig sor került a liszt behozatalának felszabadítására.⁸⁷ A válság megelőzése érdekében hozott újabb ismertetet ideiglenes intézkedés lehetővé tette a külföldről behozott élelmiszer ingyenes szállítását, amivel azt kívánták megakadályozni, hogy a nyereszkeskedők nagyobb készleteket felhalmozzanak, majd azokat fél áron szállítsák tovább. Az ingyenes szállítás feltételeként határozták meg azonban azt, hogy az illetékes hatóságok, jótékony egyesületek, vagy akár magánszemélyek élelmiszerakciói valóban a népről történő gondoskodás ügyét szolgálják.⁸⁸ A drámai körülményekről beszámoló híradások köréből kilógott az az optimista kicsengésű, francia forrásból származó bejelentés, miszerint Hollandiában és Belgiumban „a gabonatermés kielégítő”.⁸⁹ Egy 1845. december 21-én megjelent híradás azonban arról számolt be, hogy a belgiumi alsó néposztály nyomora az élelmiszerek terén oly mértékben növekedett, hogy a súlyos helyzet kezelésére immár elégtelennek bizonyul az ilyenkor szokásos alamizsnaosztogatás, s a problémák csökkentése érdekében közvetlen állami beavatkozást, „szükség-közmunka” megszervezését tartja elengedhetetlennek.⁹⁰

A nyomorban élők megsegítésének sajátos magyar vonatkozású pillanatát örökítette meg az a bejegyzés, amely némi meghatódottságot kifejező szavakkal méltatta Liszt Ferenc példaértékű gesztusát, amikor is egyik nagy jövedelmű brüsszelei koncertje bevételét „ismeretes szokott nagylelkűségénél fogva [...] a szegények javára áldozta”.⁹¹

Az elmélyülő válságszituációban hozott kényszerintézkedések elkerülhetetlenül megterhelték a szomszédos országok között a korábbi években egyébként kifejezetten jól alakuló kapcsolatokat. Az 1846. január 29-én a Hollandia rovatban közzétett tájékoztató szerint a belgiumi burgonyakiviteli tilalomra reagálva az észak-németalföldi állam több stratégiai árucikkre felemelte a ki- és beviteli vámokat, melynek következtében a két ország között „valóságos vámháború” tört ki. A közlemény felhívta a figyelmet azonban arra is, hogy a hollandiai kereskedők elvetik a hágai kormány intézkedését, mert tartanak az ellentétek további kiéleződésétől, aminek szerintük „az iparúzők és a kereskedők fogják legnagyobb kárát vallani”.⁹² S valóban: „A Hollandia által neki dobott kesztyűt a belga kormány nem késett felvenni” – állapította meg a Brüsszel által öt napon belül

⁸⁷ Belgium. Pesti Hírlap, 1845. szeptember 19. 191.; Belgium. Pesti Hírlap, 1845. december 14. 391.

⁸⁸ Belgium. Pesti Hírlap, 1845. október 20. 287.

⁸⁹ Franciaország. Pesti Hírlap, 1845. november 30. 359.

⁹⁰ Belgium. Pesti Hírlap, 1845. december 21. 407.

⁹¹ Belgium. Pesti Hírlap, 1846. február 24. 130.

⁹² Hollandia. Pesti Hírlap, 1846. január 29. 68.

meghozott válaszrendeletet konstatáló bejegyzés, amely a kedélyek megnyugtatósa érdekében nyomban hozzátette, miszerint a két kormány valójában jól megérti egymást, s optimizmusa alátámasztásaként arra emlékeztetett, miszerint a korábban megkötött porosz–belga szerződést hasonlóképpen „illy látszólagos keserű ellenségeskedések előzték meg”.⁹³

A kormányzati válság megoldódása, a liberális Rogier-kormány megalakulása

A *Pesti Hirlap* hasábjain 1847. második felében hangsúlyosan napirendre került a belgiumi parlamenti választások és az új kormány megalakításának kérdése. Július 2-án a Belgium rovat bejelentette, hogy a júniusban lebonyolított követés szenátorválasztásokat a szabadelvű ellenzék nyerte meg, és nem kételkedett a jelentősen meggyengült de Theux minisztérium közeli lemondásában. Liberális kormány megalakulását prognosztizálta Lebeau és Rogier vezetésével, de brüsszeli forrásokra hivatkozva hivatalba lépése esetén sem jósolt számára hosszú idejű regnálást. Negatív álláspontját a parlamentben megjelenő új „középpárt kifejlődéséből” eredtetette, amely állítólag nem kíván a „doctriner szabadelvűekkel” egyesülni, miközben a papság túlzott befolyását is elutasítja, és pártolja „a kormányi hatalomnak”. A tudósítás szerint a formálódó új politikai csoportosulás képviselői azzal vádolják a szabadelvűeket, hogy „csak felvilágosodott önkényt, mindent vezérlő, rendező hatalmat akarnak”.⁹⁴ Augusztusi híreiben a *Pesti Hirlap* folyamatosan tájékoztatott a Charles Rogier által irányított homogén liberális kormány megalakulásának előkészületeiről, és annak várható összetételét is megadta. Augusztus 26-án bejelentette, hogy a Párizsból hazatérő uralkodó audiencián fogadta a miniszterelnök jelöltet, s hosszan tartó konzultációt követően áldását adta kabinetjére.⁹⁵

Az 1847. júniusi választások a katolikusok jelentős visszaesését eredményezték, melynek következtében a liberálisok megszerezték az abszolút többséget. Sikerük meghatározó hátterét jelentette, hogy az ipari és a pénzügyi világ, az ügyvédi kamara, a hadsereg, a nagyvárosok, valamint a művészeti-kulturális élet képviselői egyaránt felsorakoztak mögöttük. A hivatalba lépő miniszterelnök, a liberális irányzatok közötti egyensúlyt és együttműködést egyedül megteremteni képes Charles Rogier az 1846-ban elfogadott pártprogram megvalósítását tűzte ki céljaként, de a liberális-katolikus unionizmus szellemiségének továbbéltetése jegyében hangsúlyozta az egyház vallásos missziójának fontosságát és maximális

⁹³ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1846. január 29. 68.

⁹⁴ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1847. július 2. 7.

⁹⁵ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1847. augusztus 26. 133., vö. Belgium. *Pesti Hirlap*, augusztus 6. 88.

tiszteletben tartását is. Kormányra erős emberének az a 35 éves volt liège-i ügyvéd, Walthère Frère-Orban számított, aki nem tartozott az 1830. évi forradalom nagy csapatához, s az új generáció képviselőjében a demokratikus-szociális liberalizmust testesítette meg.⁹⁶

A két kiemelkedő politikus szoros együttműködésének meghatározó szerepe volt abban, hogy a belga politikai elit 1847–1848 fordulójához elérkezve felismerte a közeledő nagy európai válság előjeleit, és idejében meghozott progresszív reformokkal törekedett a megrázkódtatásokat elkerülni. Bölcs politikájával megalapozta, hogy Belgium az 1848. évi európai forradalmi megmozdulások időszakában a béke, a nyugalom, a stabilitás szigeteként élte életét.⁹⁷ Mindez maga után vont, hogy az érthetően a nagy európai válsággócokra (Itália, a német térség, a lengyel-kérdés, az Al-Duna stb.) koncentráló *Pesti Hirlap* kevesebb figyelmet fordított a stabilitást demonstráló dél-németalföldi belpolitikai fejleményekre.

A belga külkereskedelem a nemzeti prosperitás szolgálatában

A külgazdasági kapcsolatok dinamikus kibontakozása (1841–1842)

A nemzeti szuverenitása megerősítésén fáradozó belga politika szempontjából stratégiai jelentőséggel bírt külkereskedelmi kapcsolatainak alakulása. Ezen belül is prioritásként jelentkezett a komplex és mély történelmi gyökerekre visszavezethető francia–belga együttműködés kérdése. A belga nemzetállam 1830–1831. évi megszületése körül nyíltan jelentkező francia hegemon törekvések meghiúsulását követő évek viszonylagos csendjét a kölcsönös anyagi és politikai előnyökkel kecsegtető francia külpolitikának a vámunió megkötésére irányuló 1841. évi kezdeményezése törte meg.⁹⁸

1841. július 24-én a *Pesti Hirlap* a brüsszeli sajtóból nyert információk alapján kifejtette, hogy a franciák olyan kereskedelmi szerződés megkötését javasolják Brüsszel számára, amely megszüntetné a francia–belga vámvonalat, s azt a holland és német határokra helyezné át. Elmondta, hogy az angol kívánságokat és a Habsburg fenntartásokat maximálisan szem előtt tartó belga delegáció a tárgyalások során

⁹⁶ *Bitsch, M.-T.*: Histoire de la Belgique i. m. 128.; *Garsou, J.*: Les relations exterieures de la Belgique (1839–1914). i. m. 11–12.; *Paul Hymans*: Frère-Orban I–II. Bruxelles 1905. 164.; *Lichtervelde, L.*: Léopold Ier et la fondation de la Belgique contemporaine i. m. 239.; *Mishaegen, G.*: Le Parti Catholique Belge de 1830 á 1884 i. m. 101–102.; *Dumont, G.-H.*: Histoire des belges i. m. III. 66.; Biographie Nationale XIX. 730.

⁹⁷ A belga helyzet alakulásáról 1848-ban lásd *Georges Henri Dumont*: Le miracle belge de 1848. Bruxelles 2002.; *Erdődy G.*: „Szabadságot mindenben és mindenkinek.” i. m. 256–285.

⁹⁸ *Guillaume Arendt*: Das Königtum in Belgien. Brussel–Leipzig 1856. 43.; *Corti, E.*: Léopold I. von Belgien i. m. 123.; *Garsou, J.*: Les relations exterieures de la Belgique (1839–1914) i. m. 12.

határozottan elutasító álláspontra helyezkedett, mert a belga király és a miniszterek úgy ítélték meg, hogy az ajánlott szerződés ellenkezik az alapvető belga nemzeti érdekekkel, mivel az valójában nem lenne más, mint „Belgiumnak Franczhonnali tetleges összekötetése, s akkor megszűnnék e kisebb ország független semleges státus maradni”.⁹⁹ A francia sajtóhírekből tájékozódó hírlap munkatársa felidézte azt a párizsi álláspontot, miszerint a tárgyalások zátonyra futását az állítólag túlzó belga követelések idézték elő, de a francia kormány készen áll a megbeszélések folytatására, melynek előmozdítására I. Lipótot a francia fővárosba várják.¹⁰⁰

A francia–belga kapcsolat harmóniáját megzavarta a brüsszeli könyvnyomtatók problémája is. A francia könyvkereskedők sürgetésére ugyanis a párizsi kormány rendeletet bocsátott ki a francia könyvek olcsó belgiumi újrainyomtatásának megnehezítésére.¹⁰¹ A sérelmek orvoslásában reménykedő brüsszeli könyvnyomtatók azt kérték Lipóttól, hogy hárítsa el a párizsi parlament könyvkereskedelmi törvényről folytatott vitáiból fakadó aggodalmukat, amire az uralkodótól biztató választ kaptak.¹⁰²

A belga külkereskedelmi aktivitás felerősödéséről tanúskodtak a Belgium és Ausztria közötti hajózási szerződés megkötésének előkészületei. A *Pesti Hírlap* 1841. január 23-án jelezte: a brüsszeli kormány arról tájékoztatta a kamarákat, hogy a készülő szerződés jegyében az ausztriai kormány máris kiadta az utasítást, melynek értelmében „a belga hajók a császárság kikötőiben a legtöbb kedvezményben részes nemzetekével egyenlő lábra állíttassanak”.¹⁰³

Az 1842. év az újunionizmus történetének sikeres időszakát jelentette, amelynek központi faktorát a külgazdasági kapcsolatok dinamikus kibontakozása képezte. Belgium gazdasági súlyának, európai befolyásának és jelentőségének ugrásszerű növekedését önmagában is jól érzékeltette a több irányból felerősödő külföldi érdeklődés az együttműködés elmélyítésére. A brüsszeli forrásokra hivatkozó *Pesti Hírlap* 1842. május 12-én a Párizs által ösztönzött francia–belga kereskedelmi tárgyalások újrakezdéséről tudósított s a híradáshoz kapcsolódva ismertette a brüsszeli iparegyesület nyilvánosan kifejtett álláspontját. A „tökéletes vámszövetség” megvalósítására irányuló francia törekvés ismeretében megfogalmazott értékelés szerint „a belga ipar abnormalis állapotban van”, mivel a külföldi vásárok el vannak zárva előle, a hazai vásárokon pedig idegen vetélytársakkal kell megküzdenie. Belgium

⁹⁹ Belgium. *Pesti Hírlap*, 1841. július 24. 497.

¹⁰⁰ Külföldi Napló. *Pesti Hírlap*, 1841. október 9. 685.; Külföldi Napló. *Pesti Hírlap*, 1841. október 30. 733.

¹⁰¹ Külföldi Napló. *Pesti Hírlap*, 1841. július 21. 489.; Frankhon. *Pesti Hírlap*, 1842. november 27. 839.

¹⁰² Külföldi Napló. *Pesti Hírlap*, 1841. november 10. 756.

¹⁰³ Belgium. *Pesti Hírlap*, 1841. Télhó (január) 23. 55.

1830 óta reméli, hogy szabadelvű nézeteit a szomszéd nemzetek is osztják, de éppen ellenkezőleg cselekszik Franciaország, a Német Vámszövetség, Spanyolország és „Éjszakamerika” is. Mindebből okulva a deklaráció megfogalmazói arra következtettek, hogy Belgium érdeke a közeledés a szomszéd népekhez, amit lehetségesnek tartanak anélkül is, hogy hazájuk „politikai nemzetisége” veszélyeztetve lenne. Az idézett elemzéshez az informátor ugyanakkor azt is hozzátette, hogy többen nem osztják ezt a nézetet, s az állásfoglalás mögött francia háttérre gyanakszanak.¹⁰⁴

Egy június 23-án megjelent tájékoztatás szerint a francia parlamenti fejlemények, a vászonszövetek beviteli vámjának azonnali felemelésére irányuló követelések komoly aggodalmat keltenek a belgák körében, különösen Flandriában, ahol a lakosság nagy része „századok óta az iparnak ezen ágából élt”. A belga honatyák megnyugtatóására a belügyminiszter elárulta: a kormány megkezdte tárgyalásait Párizssal annak érdekében, hogy a tervezett vámrendelet ne vonatkozzon Belgiumra. A Műipar Egyesület küldöttsége előtt pedig I. Lipót hangsúlyozta: „Belgiumnak nagyon alapos okai vannak Franciaországtól kivételt remélni”, és kifejezetten biztatóan szólt a belga ipar és kereskedelem helyzetéről, valamint jövőjéről.¹⁰⁵ A politikai hangulatban mutatkozó fokozódó feszültséget jól érzékeltette, hogy a francia „ordonnance” kihirdetésére váró képviselők nem kezdték meg nyári szabadságukat, hogy annak esetleges negatív üzenetét megismerve azonnal megtegyék a szükséges „visszatorlási rendszabályokat”.¹⁰⁶

Az idegen vászon beviteli vámjának felemeléséről rendelkező szabályozás megszületéséről tájékoztató vasárnapi elemzés a franciaországi „választási tactica” megnyilvánulásának nevezte a rendeletet. Hozzátette, hogy a brüsszeli kormány további kísérleteket tesz a kivételezés elfogadtatására, Párizs azonban jelentős visszont-engedményeket kér a pozitív diszkrimináció fejében, miszerint Belgium emelje a franciával azonos szintre a vászon beviteli vámját, valamint szállítsa le a francia borok beviteli vámját. Az elemző szerint „Mind a két kívánság olyan, mit nehezen lehet teljesíteni, ha pedig az egyezkedés a két kormány közt nem jön létre, Belgium a francia borok árát visszatörlesztésből még egyszer olly magasra fogja emelni, mint jelenen áll, s akkor a francia ministerium újra zavarban lesz a választásokra nézve, mert a bordeauxi szőlőbirtokosok ellenségivé válnak”.¹⁰⁷

Július 31-én a *Pesti Hirlap* a *Journal des Débats* híryanaga alapján ismertette a július 16-án megszületett francia–belga vámmegállapodás lényegét. Az egyezmény rögzítette, hogy Belgium a franciához hasonló vámot vezet be a vászonra, s cserében a belga árukra kiszabott francia vám nem emelkedik. A szerződő felek

¹⁰⁴ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. május 12. 337.

¹⁰⁵ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. június 23. 445.

¹⁰⁶ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. július 7. 477.

¹⁰⁷ Külföldi Napló. Pesti Hirlap, 1842. július 10. 485.

megállapodtak továbbá abban is, hogy Belgium a francia bor vámját egyharmadára csökkenti, mérsékelni fogja a sóvámot, valamint elengedi Franciaország részére a folyam- és csatornahasználati vámokat. A *Journal des Débats* meglepéssel fogadta a megállapodást, mert szerinte ez által „meg van az inger adva a tökéletes vámegyesüléshez, a mi politikai tekintetben még kívánatosabb volna, mint kereskedőiben”. A *Pesti Hírlap* munkatársa azonban nem titkolta fenntartásait, amikor megállapította: amennyiben nem teljesül a jövődőlés, „akkor Belgium nagyon drágán vásárolt piacot kenderének és lencsöveinek”.¹⁰⁸

A brüsszeli követkamara és szenátus egyaránt meggyőző többséggel fogadta el a kereskedelmi szerződést. A szavazást megelőző előterjesztésben a külügyminiszter jelezte, hogy „a vászonügy csak közbeeső pont vala az általános kereskedési szerződés iránt Frankhonnal folytatott alkudozásokban”, amelyek továbbra is folyamatban vannak.¹⁰⁹ A cikkíró visszafogott, bár félreérthetetlen iróniával tette hozzá, hogy immár „semmi sem áll útjában a megerősítésnek, mint a francia vászongyárosok kielégíthetetlen önzése és Anglia rossz kedve, mi azonban nehezen fog tekintetbe vétetni”.¹¹⁰

Még el sem csitulnak a francia-belga vámszerződés körüli érzelmi viharok, amikor a *Pesti Hírlap* olvasói egy brüsszeli magánlevél alapján a belga *Moniteur*-ben megjelent királyi rendeletből megtudhatták, hogy a brüsszeli kormány 1842. augusztus 28-án kelt rendelete a franciák javára bevezetett vámleszállítást a „Némethonból” Belgiumba behozott borokra és selyemkelmékre is kiterjesztette.¹¹¹ A Németországnak tett engedményeket több képviselő is hevesen bírálta, azokból „a gyöngesség jelét” olvasta ki, és komolyan tartott attól, hogy a lépés Franciaországban „rossz benyomást” gerjeszt és kihívja a „köznép” ellenszenvét. Az aggodalmaskodókhoz intézett válaszában a külügyminiszter kifejtette, hogy a belga kabinet az alaposan átgondolt belga külpolitikai stratégia jegyében cselekedett, s a rendelettel Brüsszel nemzetközi „részrehajlatlanságát” kívánta kifejezésre juttatni. Jelezte egyben, hogy a pozitív német válasz elmaradása esetén a régi vámot visszaállítják.¹¹² Egy szeptember 25-ei híradás elárulta, hogy Belgium látványos közeledése a német vámegyesülethez élénk levelezést váltott ki a belga és a francia király, valamint a miniszterek között is. A belga kabinet François Guizot miniszterelnökhöz intézett válaszában visszautasította az éles reagálásokat és leszögezte: az egyoldalú önkéntes engedmények célja valójában a küszöbön álló jelentős német vámemelés megelőzése volt.¹¹³

¹⁰⁸ Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1842. július 31. 541.

¹⁰⁹ Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1842. augusztus 18. 585.

¹¹⁰ Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1842. augusztus 21. 595.

¹¹¹ Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1842. szeptember 11. 652.

¹¹² Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1842. szeptember 15. 659.

¹¹³ Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1842. szeptember 25. 684.

1842. szeptember 25-én, vasárnap a *Pesti Hirlap* önálló, Belgium című rovatban vállalkozott szokatlanul hosszú értékelésre. Megemlítette, hogy a belga kormány augusztus 28-ai rendelete a francia lapok indulatos felháborodását váltotta ki, amelyek „a belga háladatlanság elleni iszonyú lármát ütöttek”, és felrötták azon új versenyhelyzet létrehozását, amelyben Franciaország kénytelen megosztozni a belga piacon a németekkel. Kommentárjában a hírlap megállapította, hogy szerinte „a német versengés nem olly veszélyes”, mivel a két bor között jelentős a minőségi különbség és fogyasztói bázisuk is eltérő. Hasonlóképpen lényeges elsőbbséget prognosztizált a lyoni selyemgyárosok javára a német konkurenciával szemben. A kialakult konfliktushelyzet lényegére rámutatva kifejtette, hogy „a belga kormány érdeklött rendelete igen eleven bizonyosága a francia politicátóli idegenkedésnek, s ez az, mi a francia közvéleményt sérti”. Rámutatott arra, hogy „Franciaország még mindig háladatosságot követel Belgiumtól, mintha nem tudná s tulajdon példája által nem bizonyította volna, hogy több morális tulajdonságok között a háladatosság is igen sok esetben nem lehet népeknél, mint egyeseknél, szoros kötelesség, melly azoknak romlását vonhatná maga után. Ha igaz, hogy Belgium önállású létezését Franciaország morális pártfogásának köszönheti, fonák következtetés volna, hogy épen ezen önállását háladatossági kötelességből Franciaországnak feláldozza. Belgiumnak önállását és politikai létezését az igen szoros és kizárólagos kereskedési szövetség Franciaországgal veszélyeztetné, már mostani önállásában is morális védelemre van szüksége annak befolyása ellen, s e védelmet Németországban találja fel. Ezen csatlakozás mélyen történelmi szükség, a német politicától függ tehát egyedül, használni a kínálózó alkalmat, s vissza nem utasítani, mint több éveken át, Belgiumot.”¹¹⁴

Érzékeltetve a kérdés különös jelentőségét a *Pesti Hirlap* 1842. október 6-án ismét Belgium című önálló rovat keretében foglalkozott a legújabb fejleményekkel. A belga külpolitikai stratégia nagy horderejű kérdéseiről folytatott vitába bepillantást nyújtva s a belga kormányon belüli nézeteltérésekre is rávilágítva beszámolt arról, hogy az augusztus 28-ai rendeletet az ellenzék a képviselőházban és a szenátusban is erélyesen megtámadta és kifejezte aggodalmát afelett, hogy a Németországnak „visszapótlás nélkül” jelentős kedvezményt nyújtó brüsszeli politika „ingerli” Franciaországot. A vita átmeneti lezárásaként is értelmezhető, a problémát külpolitikai komplexitásában megvilágító válaszában a belügyminiszter arra emlékeztetett: a franciákkal kötött szerződéssel kapcsolatosan többen kifogásolták, hogy Belgium „csékély ideiglenes haszonért Franciaországhoz csatolja magát, s más országokra nézve megköti szabadságát”, majd megállapította: „Most ezen aggodalom elenyészlett.” A folytatásban rávilágított arra, hogy a franciákkal kötött szerződés szerinte csupán „bizonytalan és csékély kedvezést” foglalt magába, holott „Én nagy eredményeket követelek,

¹¹⁴ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1842. szeptember 25. 685.

(de) nem tudhatjuk, a jövő mit rejt számunkra magában.” Az 1842. július 16-ai megállapodással szemben határozottan kritikus álláspontját megindokolva végül a következőképpen fogalmazott: a szerződés „nem rendszer, az lehet belőle, de most csak véletlen esemény, s egy ideig annak kell maradnia. Fogunk-e valaha Franciaországgal oly kereskedési frigyét kötni, melly elég kedvező leend, hogy miatta más hatalmakkal idegenkedésbe jöjjünk? nem tudom. Elfogadom, de nem olyan csekély árért, amit július 16. nyújt. Ehhez komoly, hosszú távú eredményt kell felmutatni”.¹¹⁵

A *Pesti Hirlap* munkatársa a francia és a német orientáció között gondosan egyensúlyozó, sokirányú és rendkívül aktív belga külpolitika újabb jelentős eredményét méltatta, amikor Hágából érkezett hírek alapján arról számolt be, hogy Belgium és Hollandia képviselői 1842. október 19-én megegyeztek az 1830 előtti időkből öröklött pénzügyi és banki viták lezárásáról, valamint a határok, folyók és csatornák kérdéseinek rendezéséről, s a megszületett kompromisszumot november 5-én szerződésben rögzítették. Emlékeztetett arra, hogy a vita tárgyát Vilmos király egykor magántulajdonként bírt belgiumi palotáinak és uradalmainak sorsa, azok belga státusbirtokká történő átalakítása képezte három millió forint értékben. Egyesek feleslegesnek tartották a váltságdíj kifizetését, mások viszont pozitívan értékelték, hogy II. Vilmos a megállapodást elfogadta, ami egyértelműen bizonyította, hogy a holland uralkodó „Belgiummal baráti viszonyban kíván maradni”. Az elemzés megfogalmazója a megállapodást különösen hasznosnak minősítette Belgium számára, amely az északi fenyegetés megszűntével immár nem szorul a nagyhatalmak segítségére, s nem kényszerül az azok által megszabott feltételeknek magát alávetni. „Ez által függetlensége tisztán áll, minek bizonyosan kedvező befolyása lesz más hatalmak ellenében állására, mellyekkel jövőben alkudozásba fog bocsátkozni.”¹¹⁶ Egy december 15-én megjelent értékelés ugyancsak azt emelte ki, hogy a belga–holland szerződés jelentősége lényegesen meghaladja egy pénzügyi kontraktus dimenzióit, mivel annak üzenete nem kevesebb, mint „a fennálló dolgoknak szentesítése, a jövődönnek biztosítása külföld ellenében”.¹¹⁷

A későbbiekben a *Pesti Hirlap* arról tájékoztatott, hogy miközben a belga kamarák egyértelműen támogatták a szerződés megkötését, mérvadó hágai vélemények szerint annak pénzügyi vonatkozásai egyértelműen károsak Hollandiára nézve, ezért a szerző nem zárta ki, hogy az elégedetlenkedők a hágai parlamenti vitában hangot fognak adni véleményüknek.¹¹⁸ A külföldi hírekről tájékoztató rovat figyelemmel

¹¹⁵ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1842. október 6. 711.

¹¹⁶ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1842. november 6. 786., vö. *Bitsch, M-T.*: Histoire de la Belgique i. m. 144.; *Diószegi I.*: A hatalmi politika másfél évszázada i. m. 84., 94., 98.; Biographie Nationale XV. 925.

¹¹⁷ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1842. december 15. 880.

¹¹⁸ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1842. december 11. 871.; Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1842. december 18. 887.

kísérte a belga–holland szerződés 1843-ban lezáruló kölcsönös parlamenti jóváhagyását, a ratifikált okmányok kicserélését.¹¹⁹ A későbbiekben a hírlap üdvözölte, hogy a Hollandiával szembeni státusadósság kiegyenlítésének megtámogatása céljából kibocsátott új kölcsönre 195 125 000 frankot jegyeztek elő, s „Ezen nagyszerű bizalomnyilvánítás Belgium ügyét igen kedvező színben tünteti fel.”¹²⁰

A belga külkereskedelemben minőségi fordulatot jelentő 1841–1842. évi változások külpolitikai szempontból is kiemelkedő jelentőségű eredményeit összegző értékeléséről sajátos módon a *Nationaltól* átvett, a Frankhon című rovatban közölt elemzés ismertetéséből tájékozódhatunk. A Belgium külpolitikai mozgáster jelentős kiszélesedésének okait kutató, rendkívül önkritikus álláspontra helyezkedő párizsi orgánum mindenekelőtt a francia aktivitás hiányosságaira vezet vissza a holland befolyás erősödését (az „orange-ista forradalom esélyét”). Rámutat arra, hogy nemcsak a francia–belga egyesülés maradt el, de „bizonytalan időre elhalasztatik” az a többek által megjósolt és sokak által remélt pillanat is, amikor „Belgium, nehogy öngazdagságában megfulladjon, karjaink közé vetné magát”. Mint ahogy a korábbi évek fejleményei felülírták azt a feltételezést is, hogy Belgium számára csupán a réunion alternatívája kínálkozik, miután immár akár „Németország vagy Hollandia által is” segíthet magán.¹²¹

A sok lábön álló, prosperáló belga külkereskedelelem stratégiai jelentőségét méltatta I. Lipót is 1842. november 8-án elhangzott programhirdető parlamenti beszédében, amely kiemelt célkitűzésként fogalmazta meg a Franciaországot már elérő s a német határokhoz közelítő vasútépítési program folytatását, a kereskedelemben a kivitel fokozását s a vámrendszer ezt szolgáló módosítását. Utalt továbbá a Spanyolországgal megkezdett egyeztetések biztató alakulására, amely „főiparunknak e régi piacot újra megnyitandja”. A formálódó megállapodásban Madrid a lenvászón, Brüsszel a spanyol bor vámjának csökkentésére mutatott hajlandóságot.¹²²

A belga külkereskedelem további expanziója (1843–1845)

A *Pesti Hírlap* külföldi hírekről tájékoztató rovata folyamatosan nyomon követte a belga külkereskedelem lépéseit. Az 1843. március 30-án megjelent szám a francia–belga kapcsolat újabb kiéleződéséről számolt be, amikor a Belga Lenvászóniparegyesületnek a kamarához eljuttatott kérelemlevelére irányította a figyelmet, amely a legutóbbi francia rendszabályok belga érdekeket súlyosan sértő tartalmáról

¹¹⁹ Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1843. február 12. 101.; Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1843. február 16. 109.; Külföldi Napló. Pesti Hírlap, 1843. február 19. 117.

¹²⁰ Belgium. Pesti Hírlap, 1844. július 18. 491.

¹²¹ Frankhon. Pesti Hírlap, 1842. november 17. 815.

¹²² Belgium. Pesti Hírlap, 1842. november 24. 830.

panaszkodott. Felróta, hogy a francia hadügyminiszter elrendelte, hogy katonasága kizárólag francia gyártmányokat szerezhet be, a belga kabinet pedig válaszlépéseként a franciáknak korábban adott vámkedvezmények visszavonását sürgette.¹²³

Az 1843. április 30-ai szám a vasárnapi híreiben kisebb szenzációként tudósított a „Brüsszeli Gyarmatosító Társaság” kivándorlókat szállító két hajójának Guatemalába indulásáról, és felhívta a figyelmet az akció tervezett őszi folytatására. Háttérinformációként megjegyezte, hogy a vállalkozásról eltérő vélemények fogalmazódtak meg ugyan, a részvények keresete azonban kifejezetten jó, azaz a közvélemény pozitívan fogadta a kezdeményezést.¹²⁴

A belga–német gazdasági kapcsolatok elmélyülésének újabb fontos állomását méltató tudósítás jelent meg a *Pesti Hirlap* 1843. november 2-ai számában. A belga–rajnai vasút november 13-án, Antwerpenben megrendezett ünnepélyes megnyitása kapcsán nem kevés iróniával utalt arra, hogy „Frankhonban, melly utolsó időkbén két szék közt rendszerint pad alá szokott jutni, ezen expectoratiok igen gonosz benyomást tettek”.¹²⁵ A francia sajtó háborgásának további ürügyeként szolgált a Németországból bevitt borok és selyemárúk vámját leszállító 1842. augusztus 28-ai rendelet november 5-ei megújítása. A szenvedélyes tiltakozások közepette a *Journal des Débats* ugyanakkor továbbra is a francia–belga vámszövetség megteremtésében kereste a belga–német kapcsolatok kibontakozásának ellensúlyát.¹²⁶ A francia érzelmek felkorbácsolódásának sajátos ellenpontozásaként a hírvivat összeállítója megemlíttette, hogy a belga kamarák november 14-én megnyílt téli ülészakának napirendjén nem szerepelt a német vámszövetséggel való viszony és a francia kereskedelmi alkudozások kérdése.¹²⁷

A belga külkereskedelemmel kapcsolatos fejlemények, különösen a német térség irányában mutatkozó aktivitás elmélyülése folyamatosan kiemelkedő figyelemben részesültek. A francia fél részéről továbbra is szorgalmazott vámszövetségi ajánlat fogadtatásáról megemlékező 1844. szeptember 5-i híryanag a felerősödő francia–német rivalizálás sajátos történetébe bepillantást nyújtva emlékeztetett arra, hogy a belga–francia szoros együttműködés gondolata a német lapok szerint Belgiumban nem talál rokonszenvre, „és csupán a Belgium és a német vámszövetség között létező egyenetlenségek elosztatását látszik előmozdítani”.¹²⁸

Ismeretes, hogy az egyoldalú elköteleződést minden relációban következetesen elutasító brüsszeli adminisztráció ugyancsak határozottan elhárította a Német

¹²³ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1843. március 30. 214.

¹²⁴ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1843. április 2. 222.

¹²⁵ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1843. november 2. 748.

¹²⁶ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1843. november 26. 815.

¹²⁷ Külföldi Napló. *Pesti Hirlap*, 1843. december 3. 831.

¹²⁸ Belgium. *Pesti Hirlap*, 1844. szeptember 5. 615.

Vámegylet képviselői által felajánlott csatlakozási ajánlatokat, ami azonban távolról sem akadályozta abban, hogy 1844-ben széles alapon nyugvó együttműködési szerződést kössön partnerével. A *Pesti Hírlap* Belgium életében „e napokban a legnevezetesebb eseményként” értékelte a szerződést, amely mindkét fél számára kölcsönösen kedvező (egyenlő) feltételeket teremtett a hajózásban a két országból származó nyerstelemekre és iparművekre vonatkozóan.¹²⁹ Ugyanebben a számban emlékezett meg egy beszámoló a francia lapok reagálásáról a számukra nem kellemes hírre. Féltékenységtől és csalódottságtól sem mentes, elkeseredett nosztalgijával emlékeztettek arra, hogy korábban könnyen létre lehetett volna hozni a politikai egyesülés felé mutató francia–belga vámszövetséget, napjaikban azonban immár „Antwerp a német vámszövetségé, s illetőleg ennek főnökéé, a poroszé”.¹³⁰

Az egyensúlyozó hivatalos kormánypolitika érvényesülése közepette a frankofon reláció mellett érvelők is hallatták véleményüket. A németekkel kötött szerződést ünneplőket a brüsszeli *L'Observateur* a közvélemény számára is megfogalmazott üzenetében arra figyelmeztette: „Belgiumnak nem szabad elfelednie, hogy akármi történjék avagy mulasztassék el, Franciaország soha sem fog megszűnni az ő természetes szövetségese lenni. Az eszmék, vélemények, intézmények, s nagyobb részint egyenlő eredet által most s jövőben Franciaországhoz van kötve Belgium.”¹³¹ Ugyancsak a speciális történelmi összetartozás elsőbbségét hirdető álláspontot szóltatta meg a külföldi hírrovat szerkesztője a német vámszövetséggel kötött szerződés december 21-ei, brüsszeli parlamenti megerősítése alkalmából: „kik azonban ebből azt következtetnék, hogy Belgium Franciaországnak mellőzésével, határozottan Németországhoz hajlik, nagyon csalatkoznak”. A szerződés pártolói közül ugyanis sokan „Franciaország iránt viseltetnek különösebb rokonszenvvel, s azzal óhajtanak szorosabb szövetségre lépni, s ha meg nem volnának győződve, miszerint ezen német vámszövetséggeli szerződés politikájokon csorbát nem üt, nem is pártolnák a szerződést”.¹³² A franciaországi egyházpolitika alakulására visszatekintő s annak tanulságait összegző munkatárs pedig azt emelte ki, hogy Belgium „Franciaország minden cseppvérének lüktetését megérzi, s morális tekintetben sokkal inkább valóságos része Franciaországnak, amint azt a németek szeretnék”.¹³³

Bár 1845 a belga külgazdasági aktivitás szempontjából a korábbi évekhez képest visszafogottabbnak bizonyult, a híryanag böngészése során két lényeges

¹²⁹ Belgium. *Pesti Hírlap*, 1844. szeptember 15. 638., vö. *Bitsch, M-T.*: Histoire de la Belgique i. m. 144.; *Diószegi I.*: A hatalmi politika másfél évszázada i. m. 94–98.; *Pirenne, H.*: Histoire de la Belgique des origines à nos jours IV. i. m. 61.; Biographie Nationale XV. 925.

¹³⁰ Franciaország. *Pesti Hírlap*, 1844. szeptember 15. 638.

¹³¹ Belgium. *Pesti Hírlap*, 1844. szeptember 22. 655.

¹³² Belgium. *Pesti Hírlap*, 1845. január 2. 7.

¹³³ Belgium. *Pesti Hírlap*, 1845. augusztus 1. 77.

információra bukkanhatunk. Megtudhatjuk, hogy a francia fél újabb kezdeményező lépéseket tett a vámszerződés megújítása érdekében, amelyet Lajos Fülöp, a belga király apósa különösen szívügyének tekintett.¹³⁴ Egyébiránt a november 11-én megnyíló országgyűlésen az uralkodó trónbeszédében megemlítette, hogy Belgium kereskedelmi és hajózási szerződést kötött „az Amerikai Egyesült Státusokkal”, anélkül, hogy a megállapodás részleteibe is beavatta volna a hallgatóságot.¹³⁵

A külkereskedelmi kapcsolatok további bővüléséről értekezett a hírlap 1846. április 12-ei számában „Az ausztriai birodalom kereskedési viszonyai” című összeállítás szerzője. Bemutatta, hogy a Belgiumból beérkező árucikkek elsősorban a „gépek, tű, feldolgozott dohány, bútorok, ruhák, szóval ipartermékek” körére terjednek ki, s jelentős részüket teszik ki az al-dunai tartományokba továbbszállított produktumok, miközben a Belgiumba beszállított tárgyakat mindenekelőtt a toll, az acél, a selyem és a gyapjú jelentik. Lényegesen nagyobb jelentőséget tulajdonított ugyanakkor az írás az Ausztria és Belgium között lebonyolított tengeri kereskedésnek, melynek keretében Belgiumba selyem, gyapjú, olajmagvak és kender, Ausztriába pedig finomított cukor, bőrök, gépek, posztó, dohány, vasöntvények, üvegáruk áramlanak be jelentős mennyiségben.¹³⁶

Láthattuk, hogy a belga külgazdasági kapcsolatok kormányzati alakítása az 1840-es évek első felében az 1839-ben aláírt londoni szerződés eredményeként szuverenitásában nagyhatalmi garanciákkal megerősített Belgium külpolitikai orientációját meghatározva, újrafogalmazva annak kulcsfontosságú részelemeként bontakozott ki. A folyamat hátterét, azzal szoros összefüggésben, a belga ipari forradalom robbanásszerű kiteljesedése határozta meg, amelyre támaszkodva az egyre magabiztosabb és öntudatosabb, az egyoldalú elköteleződést határozottan elutasító, nemzetközi folyamatok alakulására növekvő befolyással rendelkező, kiegyensúlyozott brüsszeli külpolitika a visszatérően erőszakos jegyeket felmutató francia törekvések semlegesítése során egyre inkább a német kapcsolat elmélyítésében és szorosabbra fűzésében kereste és találta meg az ellensúlyt.

A belga külgazdasági törekvések sikereit az exportorientált szabadkereskedelmi szempontok érvényesítését a támogató intézkedésekkel bölcsen kombináló kormányzati politika alapozta meg. A liberális befolyásnak a belpolitika alakulásában tapasztalt felerősödése ugyanakkor a kereskedelemmel összefüggő kérdésekben is megmutatkozott. Egy Brüsszelből keltezett s a „belga csoda” titkaiba is beavató levél szerzője a francia példa követésére buzdító, a szabad kereskedés előmozdítását céljaként kitzűző belgiumi egyesület megalakításához fűzött fontos

¹³⁴ Franciaország. Pesti Hírlap, 1845. november 9. 311.

¹³⁵ Belgium. Pesti Hírlap, 1845. november 23. 344.

¹³⁶ „Az ausztriai birodalom kereskedési viszonyai.” Pesti Hírlap, 1846. április 12. 247.

megjegyzéseket. Bevezetőjében emlékeztetett arra, hogy miközben a francia gyakorlatban a „káros védővámrendszer” számos eleme jelen van, addig Belgiumban a vámokat alacsony szintre szállították le, s ahol ettől eltérés mutatkozik, „arra szomszédai rendelkezései által kényszerítettett”. Kifejtette, hogy „Általában minden szabadkereskedés csak kereskedelmi szerződésekből fejlődhetik ki, kölcsönösen előnyös alapokon”, kölcsönös engedmények és előnyök összegződéséeként, s ennek jegyében születtek meg Belgium kereskedelmi szerződése a német vámegegylettel, Hollandiával és Franciaországgal egyaránt. Rosszallta ugyanakkor, hogy a belga szabadkereskedelmi társulat bírálta a brüsszeli gyakorlatot, arra hivatkozva, miszerint a belga gazdaságnak a további kibontakozásához teljes külkereskedelmi szabadságra lenne szüksége, hogy szabadkereskedelmi kapcsolatot tudjon kiépíteni a többi nemzettel, melyeknek „szükségeit gazdagon tudná fedezni”, s ez által megnyílna Belgium előtt „az egész világ piaca”. A levél megfogalmazója azonban határozottan visszautasította a felsorakoztatott érveket. Ellenvéleménye szerint ugyanis a korlátlanul szabad piacon Belgium valamennyi rivális nemzettel versenyhelyzetbe kerülne, ami „ismét tetemesen megszorítaná annak nagyságát”, mivel a belga ipar tönkremenetelét vonná maga után s a gazdaságot megfosztaná a tengeri kereskedés lehetőségétől.¹³⁷

Kitekintés

1848 a belga liberális-katolikus unionizmus sikeres vizsgájának bizonyult. Igazolta, hogy a dél-németalföldi állam belpolitikai fejlődése, immanens zavarainak jelentkezése ellenére, az 1840-es években magabiztosan haladt a belga modell gyakorlatba történő átültetése és működtetése útján. Bizonyította annak a *Pesti Hírlap*ban korábban megjelent méltatásnak a megalapozottságát, amely a következőkben ragadta meg a pozitív kibontakozás „titkát” és összetevőit: „Belgium, ezen kicsiny, de sok tekintetben kedvezőleg fekvő státus, független állása rövid ideje óta rendkívüli előhaladást tett. Nagy részben köszönheti ezt jó státusszerkezetének s czélszerűen rendezett közadminisztrációjának. Példája e státus előhaladott állapotára az institúciók jótékony hatásának a népjólétre. Alig néhány év alatt új életre kelté Flandria és Brabantia régi műszorgalmát, új s nagy részint kedvező kereskedelmi szerződéseket kötött.” Belgium politikája: „anyagi érdekek szempontjából mind inkább szorososan csatlakozni a németekhez. A francziák, főleg politikai tekintetknél fogva, más véleményben vannak”.¹³⁸

¹³⁷ Belgium. *Pesti Hírlap*, 1846. október 8. 239–240.

¹³⁸ „Az ausztriai birodalom kereskedési viszonyai.” *Pesti Hírlap*, 1846. április 12. 247.

1848–1849-ben Belgium és Magyarország egyaránt egyedülálló teljesítményével jelentős mértékben befolyásolta a kontinentális folyamatok alakulását. Miközben a radikális és a forradalmi törekvésektől elhatárolódó belga politikai vezetés országának – nemzeti egységre támaszkodó – politikai-társadalmi stabilitásával járult hozzá a nyugat-európai konszolidáció kibontakozásához, az érdekegyesítő politika demokratikus továbbfejlesztésének bázisán politikálta s a belga példából jelentős elemeket (például a felelős parlamentáris kormányzati rendszert megalapozó III. tc.-et) meghonosító magyar vezérkar 1848 Közép-Európájának legprogresszívabb alternatíváját megalkotva a térségben egyedül volt képes az alkotmányos kormányzás megőrzése mellett folyamatosan szilárd belpolitikai helyzetet teremteni, s a Habsburg katonai intervencióval szemben – a korabeli Európában példa nélküli módon – sikeres ellenállás kifejtésére alkalmas tömeghadsereget teremteni, melyet végül csupán a Habsburg-Romanov közös katonai fellépés tudott térdre kényszeríteni.

THE BELGIAN SITUATION AFTER THE 1830 REVOLUTION
IN THE MIRROR OF *PESTI HIRLAP* (1841–1848)

by *Gábor Erdődy*

SUMMARY

Edited by Lajos Kossuth, *Pesti Hirlap*, launched on 2 January 1841, played a leading role in shaping the program of Hungarian national revival as the organ of the nascent liberal opposition. As a means of enhancing Hungarian society's self-understanding, the review's column reporting on international events was of strategic importance. Contemporaneous Belgian development exerted an important impact on the political thinking of the Hungarian liberal elite, and the Belgian model elaborated in 1831 directly influenced the content and quality of the Hungarian legislation of April 1848. The paper explores the extent to which the press of the Hungarian liberal opposition was aware of the working of Belgian unionism that was based on a synthesis of liberal and catholic values. The analytical reports allow us to follow the waves of Belgian domestic politics and the contradictions and turmoil of unionism in practice, as well as Belgian foreign-policy balancing in the triangle of France, Germany, and The Netherlands – before all, the results of expansive economic policy and its interpretation.